

Prawo do ochrony zdrowia kobiety a możliwość przerwania ciąży

Słowa kluczowe: zdrowie, prawo do ochrony zdrowia, ochrona życia, godność człowieka, przerwanie ciąży

Wstęp

W opracowaniu zostanie poddana analizie międzynarodowa oraz konstytucyjna regulacja odnosząca się do prawa do ochrony zdrowia. Rozważania te będą stanowiły podstawę do zinterpretowania okoliczności statuujących jedną z przesłanek legalizujących przerwanie ciąży w prawie polskim tj. gdy ciąża stanowi zagrożenie dla zdrowia kobiety ciężarnej. Zasadniczym celem prowadzonych rozważań jest sprawdzenie, czy istnieje związek pomiędzy prawem do ochrony zdrowia kobiety a możliwością przerwania ciąży.

Prawo do ochrony zdrowia w prawie polskim i międzynarodowym

Przyznanie zdrowiu szczególnej wartości i uznanie potrzeby jego ochrony wpłynęło na ujęcie go w treści regulacji przepisów prawa międzynarodowego

oraz prawa krajowego – w tym przede wszystkim Konstytucji RP¹. Omawiając problematykę prawa do ochrony zdrowia nie sposób nie odnieść się, chociażby tylko sygnalizacyjnie, do wiążącego Rzeczpospolitą Polskę prawa międzynarodowego, którego na podstawie przepisu art. 9 Konstytucji RP Rzeczpospolita Polska obowiązana jest przestrzegać. W prawie międzynarodowym prawo do ochrony zdrowia skorelowane jest z prawem człowieka. Przykładowo można wskazać na przepis art. 55 lit. b Karty Narodów Zjednoczonych², art. 12 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych³, art. 11 i 13 Europejskiej Karty Socjalnej⁴ oraz

- 1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.); dalej jako: Konstytucja RP.
- 2 Dz.U. z 1947 r., Nr 23, poz. 90 „[...] Narody Zjednoczone będą popierały [...] rozwiązywanie międzynarodowych zagadnień gospodarczych, społecznych, zdrowotnych i innych z nimi związanych [...]”.
- 3 Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169 Art. 12 „1. Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego. 2. Kroki, jakie Państwa Strony niniejszego Paktu powinny podjąć dla osiągnięcia pełnego wykonania tego prawa, będą obejmowały środki konieczne do: a) zapewnienia zmniejszenia wskaźnika martwych urodzeń i śmiertelności niemowląt oraz do zapewnienia zdrowego rozwoju dziecka; b) poprawy higieny środowiska i higieny przemysłowej we wszystkich aspektach; c) zapobiegania chorobom epidemicznym, endemicznym, zawodowym i innym oraz ich leczenia i zwalczania; d) stworzenia warunków, które zapewniłyby wszystkim pomoc i opiekę lekarską na wypadek choroby”.
- 4 Dz.U. z 1999 r., Nr 8, poz. 67; Art. 11 Prawo do ochrony zdrowia – „W celu zapewnienia skutecznego wykonywania prawa do ochrony zdrowia, Umawiające się Strony zobowiązują się podjąć bądź bezpośrednio, bądź we współpracy z organizacjami publicznymi lub prywatnymi, stosowne środki zmierzające zwłaszcza do: 1 wyeliminowania, tak dalece jak to możliwe, przyczyn chorób; 2 zapewnienia ułatwień w zakresie poradnictwa oraz oświaty, dla poprawy stanu zdrowia i rozwijania indywidualnej odpowiedzialności w sprawach zdrowia; 3 zapobiegania, tak dalece, jak to możliwe, chorobom epidemicznym, endemicznym i innym. Art. 13 Prawo do pomocy społecznej i medycznej – „W celu zapewnienia skutecznego wykonywania prawa do pomocy społecznej i medycznej, Umawiające się Strony zobowiązują się: 1 zapewnić, by każdej osobie, która nie posiada dostatecznych zasobów i która nie jest zdolna do zapewnienia ich sobie z innych źródeł, szczególnie poprzez świadczenia z systemu zabezpieczenia społecznego, została przyznana odpowiednia pomoc oraz, w przypadku choroby, opieka konieczna ze względu na jej stan; 2 zapewnić, by osoby otrzymujące taką pomoc nie cierpiały z tego względu ograniczenia ich praw politycznych lub społecznych; 3 przewidzieć, by każdy mógł otrzymać od właściwych służb publicznych lub prywatnych taką poradę i osobistą pomoc, jaka może być konieczna dla zapobieżenia lub usunięcia stanu potrzeby, lub ulżenia sytuacji osobistej lub rodzinnej; 4 stosować postanowienia

art. 35 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁵. Wskazane przepisy nie określają wprost definicji pojęcia „zdrowie”, często formułują deklaracje bardziej o charakterze politycznym aniżeli normatywnym.

Na tym tle wyróżnia się Konstytucja Światowej Organizacji Zdrowia z dnia 22 lipca 1946 r.⁶, w której podjęto próbę zdefiniowania pojęcia „zdrowie”. W preambule do Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia wskazano, że „zdrowie jest stanem zupełnej pomyślności fizycznej, psychicznej i społecznej, a nie jedynie brakiem choroby lub ułomności”⁷. Oznacza to, że immanentnym wyznacznikiem zdrowia nie jest wyłącznie brak choroby, co mogłoby być logiczne przy przyjęciu, że zdrowie i choroba są stanami wobec siebie przeciwstawnymi⁸. Dlatego też pojęcie „zdrowie” według tej definicji należałoby odnosić do szerszej perspektywy, w której ważnymi elementami są dbałość o kondycję fizyczną, prowadzenie odpowiedniego trybu życia, radzenie sobie z emocjami i kontaktami z innymi ludźmi⁹. Należy pamiętać jednak o występowaniu

przewidziane w ustępach 1, 2 i 3 niniejszego artykułu na równi wobec swoich obywateli i wobec obywateli innych Umawiających się Stron, znajdujących się legalnie na ich terytoriach, zgodnie z zobowiązaniami wynikającymi dla Stron z Europejskiej konwencji o pomocy społecznej i medycznej, podpisanej w Paryżu dnia 11 grudnia 1953 r.”.

- 5 Dz.U. C 326 z 26.10.2012 Art. 35 „Ochrona zdrowia. Każdy ma prawo dostępu do profilaktycznej opieki zdrowotnej i prawo do korzystania z leczenia na warunkach ustanowionych w ustawodawstwach i praktykach krajowych. Przy określaniu i urzeczywistnianiu wszystkich polityk i działań Unii zapewnia się wysoki poziom ochrony zdrowia ludzkiego”.
- 6 Rzeczpospolita Polska przyjęła ją w dniu 20 kwietnia 1948 r. (Dz.U. z 1948 r., Nr 61, poz. 477).
- 7 W angielskiej wersji zdrowie „is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity”.
- 8 Brak definicji legalnej pojęcia „zdrowie” pozwala przejść w procesie interpretowania tekstu prawnego na poziom języka potocznego. W Słowniku języka polskiego przedmiotowe pojęcie tłumaczone jest jako „stan żywego organizmu, w którym wszystkie funkcje przebiegają prawidłowo; stan, w jakim znajduje się żywy organizm; dobre funkcjonowanie jakiegoś systemu” – <http://sjp.pwn.pl/szukaj/zdrowie> [dostęp: 15.11.2014]. Płynię z tego wniosek, że pojęcie „zdrowie” nacechowane jest ładunkiem pozytywnym, dlatego przeciwstawiając sobie dwa stany: zdrowie i chorobę można stworzyć elementarną definicję pojęcia „zdrowie” utożsamiając ją jako brak choroby. Trudno jednak uciec w takim przypadku od popełnienia błędu w definiowaniu, który można określić jako: nieznanne przez nieznanne.
- 9 Na takiej interpretacji pojęcia „zdrowie” oparto Narodowy Program Zdrowia na lata 2007–2015 będącym załącznikiem do Uchwały nr 90/2007 Rady Ministrów z dnia 15 maja 2007 r.

w literaturze przedmiotu zdań krytycznych, kierowanych pod adresem tej definicji¹⁰.

Trudność w określeniu zakresu semantycznego prawa do ochrony zdrowia tkwi w wieloznaczności samego pojęcia „zdrowie” i używania go w różnych kontekstach¹¹. Ponadto problematyka prawa do ochrony zdrowia stale pozostaje w centrum zainteresowania opinii publicznej zwłaszcza, że na pojęcie „zdrowie” nakładają się subiektywne oczekiwania dotyczące gwarancji ochrony zdrowia¹². A. Ostrzyżek twierdzi nawet, chociaż można polemizować z tą tezą, że „zdrowie, jego ochrona oraz optymalny rozwój są bowiem dla jednostki warunkiem *sine qua non* do korzystania ze wszystkich innych praw i wolności”¹³.

10 Zob. Wrześniewka-Wal I., *Wspólnotowe regulacje prawne w obszarze zdrowia publicznego*, „Prawo i Medycyna” 2004, nr 4, s. 99.

11 Przy użyciu pojęcia „zdrowie” można konstruować takie zwroty jak: zdrowie fizyczne, zdrowie psychiczne, zdrowie społeczne, zdrowie duchowe, zdrowie publiczne. Świadczą o tym regulacje zawarte w ustawodawstwie zwykłym, czy też przykłady z orzecznictwa. Można w tym aspekcie wskazać na ustawę z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2011 r., Nr 231, poz. 1375 tekst jedn.), w której zostało zaakcentowane, że „zdrowie psychiczne jest fundamentalnym dobrem osobistym człowieka, a ochrona praw osób z zaburzeniami psychicznymi należy do obowiązków państwa”. W doktrynie podaje się, że pojęcie „zdrowie psychiczne” obejmuje zdrowie emocjonalne oraz zdrowie umysłowe – tak Bobińska K., Eichstasdt K.Z., Gałęcki P., *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 21. Natomiast pojęcie „zdrowie”, jako dobro publiczne – „zdrowie publiczne” zostało zdefiniowane w przepisie art. 2 pkt 35 ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2013 r., poz. 947 tekst jedn.), jako „stan zdrowotny całego społeczeństwa lub jego części, określany na podstawie wskaźników epidemiologicznych i demograficznych”. Pojęcie to występuje również w ustawie z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U. z 2011 r., Nr 212, poz. 1263 tekst jedn., z późn. zm.) – zob. Mazur K., *Dobra chronione w działalności policji administracyjnej na przykładzie Państwowej Inspekcji Sanitarnej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2010 nr 3, s. 39 i nast. W podobnym ujęciu rozumiane jest zdrowie społeczne (zdrowie wielu ludzi, nieoznaczonego kręgu osób) na gruncie przepisów ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2012 r., poz. 124 tekst jedn.) – tak w wyroku Sądu Najwyższego z dnia z dnia 26 lipca 2007 r., sygn. akt IV KK 153/2007, Lexis.pl nr 1668073, czy też w Uchwale Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2005 r., sygn. akt I KZP 32/2005, Lexis.pl nr 390274.

12 Surówka A., *Miejsce konstytucyjnego prawa do ochrony zdrowia w systemie praw i wolności człowieka i obywatela*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 3, s. 91.

13 Ostrzyżek A., *Prawo do ochrony zdrowia w świetle artykułu 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Prawo i Medycyna” 2005, nr 4, s. 65.

Przechodząc na poziom wykładni przepisów konstytucyjnych, należy podkreślić, że konstytucyjną podstawę dla ochrony zdrowia nie może stanowić wyłącznie przepis art. 68 Konstytucji RP, a szczegółowiej ust. 1 tego artykułu, mimo że wprost (tj. literalnie) prawodawca wskazuje w nim na prawo do ochrony zdrowia¹⁴. Zwrócił na to również uwagę Trybunał Konstytucyjny (dalej TK) w wyroku z dnia 7 stycznia 2004 r.¹⁵, w którym uznał, że „konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia można rozpatrywać w wielu aspektach”. Rozwijając i uzasadniając to stwierdzenie, TK wskazał, że punktem wyjścia dla wszelkiej analizy wolności, praw człowieka i obywatela jest przyrodzona oraz niezbywalna godność człowieka¹⁶. Następnie TK odniósł się do konstytucyjnej zasady ochrony życia¹⁷. Zauważył również, że brak jest wątpliwości w uznaniu, że przepis art. 68 Konstytucji RP jest wyjątkowo mocno, a wręcz nierozzerwalnie związany z przepisami art. 30 i 38 Konstytucji RP. Uważam, że TK stwierdzając, że „ochrona zdrowia jest ściśle związana z ochroną życia, a prawo do życia z godnością człowieka” w sposób pośredni uznał, że prawo do zdrowia również ma swoje źródło w godności człowieka. Przyjmuję, że brak jednoznacznej deklaracji uwarunkowany jest trudnościami związanymi z prostą kwalifikacją przepisu art. 68 Konstytucji RP. Opierając się na wykładni językowej ust. 1 tego artykułu należałoby wskazać, że prawo do ochrony zdrowia zostało zagwarantowane każdemu. Na tej podstawie można stwierdzić, że prawo do ochrony zdrowia jest prawem człowieka, bowiem jak stwierdził TK w postanowieniu z dnia

¹⁴ Art. 68 ust. 1 Konstytucji RP – „Każdy ma prawo do ochrony zdrowia”. Prawo do ochrony zdrowia w przepisie art. 70 ust. 1 nieobowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. z 1976 r., Nr 7, poz. 36 tekst jedn.) zostało ujęte jako prawo obywatela a nie człowieka – „Obywatele Rzeczypospolitej Polskiej mają prawo do ochrony zdrowia [...]”. Zob. szerzej Górecki D., *Prawo do ochrony zdrowia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1997, t. LVI, s. 115 i nast.

¹⁵ Sygn. akt K 14/03, Lexis.pl nr 365248.

¹⁶ Art. 30 Konstytucji RP – „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Na temat przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka mowa jest także w Preambule do Konstytucji RP.

¹⁷ Art. 38 Konstytucji RP – „Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”. Zob. również Debita M., *Badania prenatalne – szansa czy zagrożenie? Współczesna medycyna, a nauka społeczna Kościoła Katolickiego*, [w:] *Prawo życia i śmierci*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie, red. Sadowski M., Wrocław 2013, s. 318 i nast.

20 lutego 2002 r.¹⁸ „prawo do ochrony zdrowia ma charakter osobisty i przysługuje wyłącznie osobom fizycznym”¹⁹. Ujmując zatem zakres podmiotowy prawa do ochrony zdrowia w sposób negatywny można przyjąć, że ani osoby prawne, ani też jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej nie mogą się na to prawo powoływać. W pozostałych ustępach został zawężony zakres semantyczny pojęcia „każdy”. Mowa jest w nich wyłącznie o obywatelach²⁰, dzieciach, kobietach ciężarnych, osobach niepełnosprawnych i osobach w podeszłym wieku²¹. Oznacza to, że nieuprawnione jest utożsamianie prawa do ochrony zdrowia wyłącznie z prawem do świadczeń zdrowotnych, niewątpliwie jednak prawo do świadczeń zdrowotnych wywodzi się z prawa do ochrony zdrowia. Podobne zdanie prezentuje J. Trzcіński twierdząc, że postanowienia zawarte w przepisach ust. 2–5 art. 68 Konstytucji RP z jednej strony uzupełniają treść przepisu ust. 1, to w sumie nie wyznaczają całościowego zakresu semantycznego pojęcia „prawo do ochrony zdrowia”. J. Trzcіński zwraca również uwagę, że pojęcie „każdy ma prawo do ochrony zdrowia” nie wypełnia się poprzez wyliczenie obowiązków władz publicznych zawartych w ust. 2,3,4 i 5. Niewątpliwie są to najistotniejsze postanowienia, ale oprócz nich istnieją jeszcze inne”²². Na marginesie należy również wskazać, że dla wyinterpretowania obowiązku dbałości o zdrowie pomocne mogą być inne przepisy Konstytucji RP, takie jak: art. 39 (zakaz eksperymentów naukowych na ludziach bez ich zgody wyrażonej w sposób dobrowolny), art. 40 (zakaz tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karanía), art. 41 (nietykalność i wolność osobista)²³.

18 Sygn. akt Ts 171/01, Lexis.pl nr 359260.

19 W związku z czym TK uznał, że stowarzyszenie „nie może być podmiotem prawa przysługującego osobom korzystającym z opieki zdrowotnej, a tym samym nie przysługujące mu prawo występowania ze skargami konstytucyjnymi w celu ochrony tego prawa”.

20 Art. 68 ust. 2 Konstytucji RP – „Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa”.

21 Art. 68 ust. 3 Konstytucji RP – „Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku”.

22 Trzcіński J., *Konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia na tle art. 35 Karty Podstawowych Praw Unii Europejskiej*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. Garlicki L., Szmyt A., Warszawa 2003, s. 302. Taka koncepcja wspólnego interpretowania całego artykułu jest zgodna z systemową wykładnią prawa.

23 Surówka A., *Prawo do ochrony zdrowia*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, red. Skrzydło W., Grabowska S., Grabowski R., Warszawa

Za niejednorodnym charakterem przepisu art. 68 Konstytucji RP, może przemawiać także zróżnicowany krąg jego adresatów. Uznaje się, że o ile przepis ust. 1 adresowany jest do każdego człowieka²⁴, o tyle adresatem przepisów ust. 2–5 jest władza publiczna²⁵.

Ogólne rozważania poczynione w niniejszym punkcie będą stanowiły tło normatywne i orzecznicze dla analizy przesłanki dozwolonej prawnie możliwości przerwania ciąży, jaką jest zagrożenie dla zdrowia kobiety.

Zagrożenie zdrowia kobiety ciężarnej jako dozwolona prawnie przesłanka przerwania ciąży na podstawie przepisów ustawy o planowaniu rodziny²⁶

W obecnie obowiązującym porządku prawnym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, regulacja aborcji została ukształtowana w ten sposób, że

2009, s. 395; Jarosz-Żukowska S., *Prawo do ochrony zdrowia i dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. Jabłoński M., Wrocław 2014, s. 659.

- 24 TK w wyroku o sygn. akt K 14/03 podniósł, że Konstytucja RP nie uznaje jakichkolwiek wykluczeń podmiotowych z zakresu działania przepisu art. 68 ust. 1.
- 25 W powołanym już wyroku o sygn. akt K 14/03 TK wskazał, że pod pojęciem „władza publiczna” należy rozumieć organy państwa i organy samorządu terytorialnego”. Według B. Banaszaka rozumienie tego pojęcia jest identyczne, jak to przyjęte na gruncie przepisu art. 77 ust. 1 Konstytucji RP i obejmuje władze w sensie konstytucyjnym tj. władzę wykonawczą, ustawodawczą oraz sądowniczą, jak również samorząd terytorialny – zob. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 459–460. Powyższe stanowiska są skorelowane z ustawodawstwem zwykłym. Myslę w tym przypadku o charakterze zadań związanych z ochroną zdrowia, które zostały przyporządkowane administracji rządowej oraz samorządowi terytorialnemu. Zob. art. 33 ustawy z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz.U. z 2013 r., poz. 743 tekst jedn. z późn. zm.), art. 7 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2013 r., poz. 594 tekst jedn. z późn. zm.), art. 4 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2013 r., poz. 595 tekst jedn. z późn. zm.), art. 14 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2013 r., poz. 596 tekst jedn. z późn. zm.).
- 26 Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz.U. Nr 17, poz. 78; dalej jako: ustawa o planowaniu rodziny. W niniejszym opracowaniu będę odnosiła się również do poprzednio obowiązującej ustawy z dnia 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 12, poz. 61); dalej jako: ustawa o w.d.p.c.

w stosunku do ogólnego zakazu przerywania ciąży ustawodawca wprowadził enumeratywne wyjątki i wymienił je w przepisie art. 4a ust. 1 ustawy o planowaniu rodziny. W ustawodawstwie polskim nie mamy do czynienia ani z aborcją w pełni zakazaną ani w pełni dozwoloną. Przypadki kwalifikujące możliwość legalnego²⁷ przerwania ciąży są następujące:

- 1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej (przesłanka zdrowotna)²⁸;
- 2) badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu (przesłanka eugenicznie-teratologiczna);
- 3) zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego (przesłanka kryminalna).

Obecne przepisy ustawy o planowaniu rodziny nie uznają możliwości przerywania ciąży z tej tylko przyczyny, że kobieta ciężarna znajduje się w ciężkich warunkach życiowych lub trudnej sytuacji osobistej. Przepis art. 4 ust. 1 pkt 4 ustawy o planowaniu rodziny, który przewidywał możliwość przerywania ciąży z uwagi na takie okoliczności, utracił moc na podstawie orzeczenia TK z dnia 28 maja 1997 r.²⁹. Odnosząc się do powyższego, za niekonsekwencję ustawodawcy należy uznać nieusunięcie z treści ustawy o planowaniu rodziny ust. 6 i 7 w przepisie art. 4a.

Z uwagi na temat niniejszego opracowania, analizie poddana zostanie wyłącznie przesłanka usprawiedliwiająca przerwanie ciąży, gdy stanowi ona zagrożenie dla zdrowia kobiety ciężarnej.

27 Odpowiedzialność karnopravna za przerywanie ciąży będzie dotyczyła sytuacji, która nastąpiła z naruszeniem przepisów ustawy o planowaniu rodziny. Hipotezą normy wyinterpretowanej z przepisu art. 152 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.; dalej jako: k.k.) będzie objęta osoba, która za zgodą kobiety przerywa jej ciążę lub udziela kobiecie ciężarnej pomocy w przerywaniu ciąży lub ją do tego nakłania i będzie podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Natomiast, gdy dokonano przerywania ciąży a dziecko poczęte osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, wówczas kara pozbawienia wolności kształtuje się w granicy od 6 miesięcy do 8 lat (art. 152 ust. 3 k.k.). Z kolei przepis art. 153 k.k. dotyczy sytuacji, gdy przerywanie ciąży zostało wymuszone przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem.

28 Użycie spójnika „lub” wskazuje, że w przepisie ust. 1 zostały zawarte dwie przesłanki i tym samym należałoby uznać, że polskie prawo przewiduje cztery przesłanki dopuszczające legalne przerywanie ciąży.

29 Sygn. akt K 26/96, Lexis.pl nr 320490.

Ustawodawca w przepisie art. 4a ust. 2 ustawy o planowaniu rodziny wskazał końcowe daty, do których upłynięcia dopuszczalne jest przerwanie ciąży. Są to osiągnięcie przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej (w przypadku gdy badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu) oraz jeżeli od początku ciąży nie upłynęło więcej niż 12 tygodni (gdy zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego). Wobec powyższego nasuwa się wniosek, że przerwanie ciąży w sytuacji, gdy stanowi ona zagrożenie dla zdrowia kobiety ciężarnej możliwe jest w każdym czasie. Słusznie jednak zwraca się uwagę w literaturze przedmiotu, że „każde usunięcie ciąży zaawansowanej powyżej trzech miesięcy (pomijając nawet związane z tym problemy deontologiczne) wiąże się z poważnym ryzykiem zdrowotnym dla kobiety. Dokonując więc „późnej aborcji” na podstawie przesłanki zdrowotnej, należy zachować szczególną staranność w porównywaniu ryzyka dla zdrowia kobiety oraz ryzyka związanego z przerwaniem ciąży. Błąd w takiej kalkulacji może być oceniony z punktu widzenia stanu wiedzy lekarskiej jako błąd w sztuce”³⁰.

Ustawodawca w przepisach ustawy o planowaniu rodziny przykłada szczególną wagę do zgody kobiety na dokonanie przerwania ciąży. Co ważne, zgoda kobiety musi zostać wyrażona na piśmie. Wykluczona zatem została możliwość udzielenia zgody w formie ustnej lub poprzez czynności dorozumiane. Ponadto, sposób wyrażenia zgody został uzależniony od sytuacji prawnej kobiety ciężarnej. Zgodnie z przepisem art. 4a ust. 4 ustawy o planowaniu rodziny „W przypadku małoletniej lub kobiety ubezwłasnowolnionej całkowicie wymagana jest pisemna zgoda jej przedstawiciela ustawowego. W przypadku małoletniej powyżej 13 roku życia wymagana jest również pisemna zgoda tej osoby. W przypadku małoletniej poniżej 13 roku życia wymagana jest zgoda sądu opiekuńczego, a małoletnia ma prawo do wyrażenia własnej opinii. W przypadku kobiety ubezwłasnowolnionej całkowicie wymagana jest także pisemna zgoda tej osoby, chyba że na wyrażenie zgody nie pozwala stan jej zdrowia psychicznego. W razie braku zgody przedstawiciela ustawowego, do przerwania ciąży wymagana jest zgoda sądu opiekuńczego”.

30 Filar M., Krześ S., Marszałkowska-Krześ E., Zaborowski P., *Odpowiedzialność lekarska i zakładów opieki zdrowotnej*, Warszawa 2004, s. 176.

Z kolei, w przepisie art. 4a ust. 5 ustawy o planowaniu rodziny, ustawodawca wprowadził swego rodzaju zakaz, odnoszący się do sposobu stwierdzania wystąpienia okoliczności, gdy ciąża stanowi zagrożenie dla zdrowia kobiety ciężarnej. Polega on na tym, że stwierdzenia tych okoliczności nie może dokonać ten sam lekarz, który dokona przerwania ciąży. W przepisach aktu wykonawczego do ustawy o planowaniu rodziny, tj. rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 22 stycznia 1997 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy, uprawniających do dokonania przerwania ciąży oraz stwierdzania, że ciąża zagraża życiu lub zdrowiu kobiety lub wskazuje na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu³¹ stwierdzono, że przerwanie ciąży może być dokonane przez lekarza posiadającego pierwszy stopień specjalizacji w zakresie położnictwa i ginekologii³² lub przez lekarza posiadającego tytuł specjalisty w zakresie położnictwa i ginekologii³³. Natomiast wystąpienie okoliczności wskazujących, że ciąża stanowi zagrożenie dla zdrowia kobiety ciężarnej, stwierdza lekarz posiadający tytuł specjalisty w zakresie medycyny właściwej ze względu na rodzaj choroby kobiety ciężarnej³⁴. Warto zaznaczyć, że ani w ustawie o planowaniu rodziny ani też w rozporządzeniu w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy nie znalazł się wykaz chorób, których wystąpienie u kobiety ciężarnej spowodowałoby automatyczny stan zakwalifikowania kobiety do zabiegu przerwania ciąży.

Porównując omawianą przesłankę – ciąża stanowi zagrożenie dla zdrowia kobiety ciężarnej – do precyzyjniejszych określeń występujących w ramach tego samego przepisu, takich jak: „duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu”, „nieuleczalna choroba”, „uzasadnione podejrzenie”, należałoby uznać lakoniczność jej wyartykułowania. Warto wskazać, że dodany przepis art. 4a do ustawy

31 Dz.U. Nr 9, poz. 49; dalej jako: rozporządzenie w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy.

32 § 1 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy. Natomiast, zgodnie z przepisem § 1 ust. 2 rozporządzenia w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy, „lekarz odbywający szkolenie specjalizacyjne, w celu uzyskania pierwszego stopnia specjalizacji w zakresie położnictwa i ginekologii, dokonuje przerwania ciąży w obecności i pod kierunkiem lekarza” posiadającego pierwszy stopień specjalizacji w zakresie położnictwa i ginekologii.

33 § 1 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy.

34 § 2 ust. 1 rozporządzenia w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy.

o planowaniu rodziny³⁵, nie jest w swej treści identyczny ze skreślonym jednocześnie przepisem art. 149a ówczesnie obowiązującej ustawy – Kodeks karny³⁶, który przewidywał, że lekarz powodując śmierć dziecka poczętego nie popełniał przestępstwa w przypadku, gdy „ciąża stanowiła zagrożenie dla życia lub poważne zagrożenie dla zdrowia matki, stwierdzone orzeczeniem dwóch lekarzy innych niż lekarz podejmujący działanie, o którym mowa w § 1, przy czym orzeczenie to nie jest niezbędne w przypadku natychmiastowej konieczności uchylenia zagrożenia dla życia matki”³⁷ oraz „gdy śmierć dziecka poczętego nastąpiła wskutek działań podjętych dla ratowania życia matki albo dla przeciwdziałania poważnemu uszczerbkowi na zdrowiu matki, którego niebezpieczeństwo zostało potwierdzone orzeczeniem dwóch innych lekarzy”³⁸. Oznacza to, że w obecnej regulacji wystarczającą przesłanką usunięcia ciąży jest sytuacja, gdy stanowi ona zagrożenie dla zdrowia lub życia kobiety ciężarnej. Usunięcie kwantyfikatora wzmacniającego tę przesłankę tj. „poważne zagrożenie dla zdrowia matki” należy uznać za działanie nieuzasadnione.

Prawo do ochrony zdrowia wywodzi się z przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka i jest nierozdzielnie związane z prawem do ochrony życia. Nie mogą być to jednak, moim zdaniem, prawa traktowane na tej samej płaszczyźnie. Przemawia za tym już samo stanowisko ustawodawcy i systematyka wewnętrzna Konstytucji RP, bowiem przepis art. 68 został zamieszczony w rozdziale II Konstytucji RP, w podrozdziale IV obejmującym swoim zakresem Wolności i Prawa Ekonomiczne, Socjalne i Kulturalne, a nie w podrozdziale II dotyczących Wolności i Praw Osobistych.

W doktrynie i orzecznictwie wskazuje się, że prawo do (ochrony) życia jest prawem wobec państwa pierwotnym i niezależnym od decyzji jakiegokolwiek organu państwowego. Prawo to wynika z natury człowieczeństwa. Państwo może jedynie podkreślać jego istnienie i znaczenie. W związku z powyższym organy państwa są obowiązane do stanowienia

35 Ustawodawca dokonał tego ustawą z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 139, poz. 646).

36 Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94); dalej jako: u.k.k. (tj. uchylony kodeks karny).

37 Art. 149 § 3 pkt 1 u.k.k.

38 Art. 149 § 3 pkt 2 u.k.k.

prawa w taki sposób, by chroniło ono życie każdego człowieka i nie mogą „decydować o słuszności lub niesłuszności tego prawa, a tym bardziej uzależniać intensywności jego ochrony od jakości życia”. Z istoty tego prawa wynika również jego niezbywalność³⁹. Umieszczenie przepisu dotyczącego prawnej ochrony życia w Konstytucji RP na samym szczycie wolności i praw osobistych wskazuje na nadrzędność wartości, jaką jest życie człowieka. Skłania to „jednocześnie do przyjęcia w procesie stanowienia prawa dyrektywy interpretacyjnej, wedle której wszelkie możliwe wątpliwości co do ochrony życia ludzkiego powinny być rozstrzygane na rzecz tej ochrony (*in dubio pro vita humana*). Fakt, że ochrona życia zapewniana jest każdemu bez wyjątku człowiekowi, oznacza także, iż niedopuszczalne byłoby różnicowanie wartości ludzkiego życia w zależności od np. pozycji społecznej albo wieku konkretnej osoby. Jest to bowiem ochrona życia jako takiego, bez względu na społeczną wartość jaką przedstawia⁴⁰. O tym, że życie człowieka i jego godność reprezentuje wyższą wartość niż zdrowie świadczy, moim zdaniem, przepis art. 233 ust. 1 Konstytucji RP wskazujący w sposób negatywny, że prawo do ochrony zdrowia, inaczej niż godność człowieka i prawo do ochrony życia może być ograniczone w czasie stanu wojennego i wyjątkowego. Ponadto w treści preambuły do ustawy o planowaniu rodziny, w pierwszej kolejności wyraźnie wskazano, że „życie jest fundamentalnym dobrem człowieka”, a dopiero w drugiej kolejności odniesiono się do tego, że „troška o życie i zdrowie należy do podstawowych obowiązków państwa, społeczeństwa i obywatela⁴¹”.

W świetle prowadzonych rozważań należy przytoczyć i uznać za słuszne poglądy nieżyjącego już Rzecznika Praw Obywatelskich J. Kochanowskiego, który podnosił zarzut arbitralności przesłanki przerwania ciąży, gdy stanowi ona zagrożenia dla zdrowia kobiety ciężarnej. Arbitralność, według J. Kochanowskiego, „wynika przede wszystkim z tego, że ustawodawca dowolnie zrównał wartość, jaką jest życie płodu, z szeroko rozumianym zdrowiem kobiety ciężarnej. Nie zostało określone, czy chodzi o jakiegokolwiek zagrożenie zdrowia, czy też o zagrożenie istotne, ani

39 Giezek J., Kokot R., *Granice ludzkiego życia a jego prawna ochrony* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. Banaszak B, Preisner A., Warszawa 2002, s. 102; Zob. orzeczenie TK o sygn. akt 26/96.

40 Boć J. (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998, s. 78; sygn. akt K 14/03.

41 Zob. preambułę do ustawy o planowaniu rodziny.

też, czy chodzi o zagrożenie ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu, czy też nieznacznym i przemijającym osłabieniem funkcji psychofizycznych⁴².

Z drugiej jednak strony bez echa nie powinny się ostać uwagi E. Zielińskiej, które zostały poczynione do założeń wniosku J. Kochanowskiego – Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego. E. Zielińska, opiniując stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich podkreśliła, że przesłanka zagrożenia dla zdrowia kobiety ciężarnej jest tylko niedookreślona na pierwszy „rzut oka”. Argumentując swoje stanowisko E. Zielińska stwierdziła, że już samo użycie przez ustawodawcę wyrazu „zagrożenie” przesądza o tym, że powinno się uwzględniać wyłącznie poważne sytuacje rodzące istotne skutki dla zdrowia kobiety. Ponadto o tym, że przesłanka zagrożenia dla zdrowia kobiety ciężarnej ma charakter dookreślony przesądza fakt, że jej wystąpienie należy oceniać przez pryzmat choroby, na którą cierpi kobieta ciężarna. Tłumacząc tę przesłankę w sposób zwężający należy mówić wyłącznie o istnieniu „choroby, która pogłębi się w przypadku kontynuacji ciąży, a nie tylko jako zagrożenie dobrostanu kobiety ciężarnej, czy wystąpienie dolegliwości towarzyszących normalnie stanowi ciąży⁴³.

Zasadniczo można zgodzić się z poglądem E. Zielińskiej, że używanie zwrotów niedookreślonych jest częstą praktyką stosowaną w konstruowaniu tekstów aktów prawnych. Jednakże w tak ważnej materii, której dotyczy omawiana przesłanka, powinna być prowadzona wykładnia zwężająca, aby nie pozostało żadne pole do swobodnej interpretacji tej przesłanki.

Wnioski

Podsumowując powyższe ustalenia, należy wyraźnie podkreślić, że przerwanie ciąży w sposób konieczny łączy się z pozbawieniem życia rozwijającego się płodu. Nie rozstrzygając wprost, w niniejszym opracowaniu, początku momentu od zaistnienia którego mogłoby się mówić o prawnokarnej

42 Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskim Janusza Kochanowskiego do Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 września 2008 r. RPO-578571-1/08/MK, <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12221645490.pdf> [dostęp: 15.11.2014].

43 Zielińska E., *Uwagi odnośnie do założeń wniosku do TK*, Warszawa 2008, <http://www.rpo.gov.pl/pliki/1202907093.pdf> [dostęp: 15.11.2014].

ochronie życia ludzkiego⁴⁴, lecz uwzględniając całość regulacji prawnej należy przyjąć, że życie ludzkie (w tym życie w fazie prenatalnej) stanowi wartość chronioną konstytucyjnie z wszelkimi tego konsekwencjami. Ustawodawca nie powinien zatem różnicować wartości życia ludzkiego i dążyć do zrównywania życia i zdrowia, które ze swej natury nie mogą być interpretowane na tej samej płaszczyźnie badawczej. Niedopuszczalna wydaje się również jakakolwiek próba zmiany kwalifikacji prawnej prawa do ochrony zdrowia kobiety ciężarnej i uznanie, że przysługuje jej prawo do aborcji i do swobodnego decydowania o liczbie urodzonych dzieci. Uważam, że na zakończenie rozważań warto zaprezentować pogląd Trybunału Konstytucyjnego, wyrażony w przytoczonym już orzeczeniu o sygn. akt K 26/96, a mianowicie, że „jedyną racją zakazu przerywania ciąży, odnoszącego się generalnie [...] również do samej kobiety ciężarnej, musi być uznanie wartości życia poczętej istoty ludzkiej”, który charakteryzuje w kilku słowach stanowisko Trybunału Konstytucyjnego do omawianej problematyki.

Bibliografia

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Bobińska K., Eichstasdt K.Z., Gałęcki P., *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Boć J. (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998.
- Debita M., *Badania prenatalne – szansa czy zagrożenie? Współczesna medycyna, a nauka społeczna Kościoła Katolickiego*, [w:] *Prawo życia i śmierci*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie, red. Sadowski M., Wrocław 2013.
- Filar M., Krześ S., Marszałkowska-Krześ E., Zaborowski P., *Odpowiedzialność lekarzy i zakładów opieki zdrowotnej*, Warszawa 2004.
- Giezek J., Kokot R., *Granice ludzkiego życia a jego prawna ochrony* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. Banaszak B., Preisner A., Warszawa 2002.
- Górecki D., *Prawo do ochrony zdrowia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1997, t. LVI.
- Jarosz-Żukowska S., *Prawo do ochrony zdrowia i dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. Jabłoński M., Wrocław 2014.

44 Zob. Giezek J., Kokot K., *op. cit.*, s. 105.

- Mazur K., *Dobra chronione w działalności policji administracyjnej na przykładzie Państwowej Inspekcji Sanitarnej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2010, nr 3.
- Ostrzyżek A., *Prawo do ochrony zdrowia w świetle artykułu 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Prawo i Medycyna” 2005, nr 4.
- Surówka A., *Miejsce konstytucyjnego prawa do ochrony zdrowia w systemie praw i wolności człowieka i obywatela*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 3.
- Surówka A., *Prawo do ochrony zdrowia*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, red. Skrzydło W., Grabowska S., Grabowski R., Warszawa 2009.
- Trzciniński J., *Konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia na tle art. 35 Karty Podstawowych Praw Unii Europejskiej*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. Garlicki L., Szmyt A., Warszawa 2003.
- Wrześniewka-Wal I., *Wspólnotowe regulacje prawne w obszarze zdrowia publicznego*, „Prawo i Medycyna” 2004, nr 4.

ABSTRACT

JOANNA MAGDALENA CZESAK

Woman's right to health protection versus the possibility to terminate a pregnancy

In the paper, the author analyzes international and constitutional regulations connected with the right to health protection. These general insights, which have a normative character and conclusions resulting from the selected judgements of the Constitutional Tribunal, are the basis for the analysis of the premise legalizing pregnancy termination in the Polish law. Specifically, it is the situation when a pregnancy poses a threat for the health of a pregnant woman. The conclusion of this discussion is that the human life is the value protected by the Polish Constitution and the legislator should not equalize two values protected, i.e. the pregnant woman's right to health protection and the human foetus right to life.

Keywords: health, right to health protection, life protection, human dignity, pregnancy termination

IV

Recenzje

BARBARA JELONEK

Wędrowka po świecie japońskich mitów w książce prof. Agnieszki Kozyry pt. *Mitologia japońska*

Słowa kluczowe: mitologia japońska, Agnieszka Kozyra

Książka prof. Agnieszki Kozyry pt. „Mitologia japońska. Opowieści o Bogach i demonach. Konteksty kulturowe. Historia i współczesność” wydana w ramach Serii Mitycznej przez Wydawnictwo Szkolne PWN to niezwykle interesująca propozycja dla badaczy mitologii i religii Japonii oraz dla wszystkich czytelników zainteresowanych fenomenem popularności kultury Kraju Wschodzącego Słońca¹.

Autorka przedstawiła w niej mity kosmogoniczne i mity o boskim pochodzeniu dynastii cesarskiej, sylwetki legendarnych władców Japonii, najważniejsze bóstwa i postaci mitologiczne, istoty nadprzyrodzone występujące w japońskiej mitologii popularnej oraz wybrane obiekty sakralne. Ta ciekawa pozycja wydawnicza jest bogata w ilustracje, które w większości są autorstwem prof. Kozyry. Zdjęcia najprawdopodobniej zostały wykonane podczas jej staży i licznych wyjazdów do Japonii.

¹ *Mitologia japońska. Opowieści o Bogach i demonach. Konteksty kulturowe. Historia i współczesność*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Białystok 2011.

Zanim jednak przedstawię czytelnikowi zawartość recenzowanej tutaj pozycji, pragnę przybliżyć krótko i treściwie sylwetkę jej autorki, czyli profesor Agnieszki Kozyry.

Agnieszka Kozyra (ur. 1963) jest profesorem nadzwyczajnym² i kierownikiem Zakładu Japonistyki i Koreanistyki Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego³ oraz profesorem w Zakładzie Japonistyki i Sinologii Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴. Jest absolwentką Uniwersytetu Warszawskiego oraz Studium Religioznawstwa na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego⁵. Temat jej dysertacji doktorskiej brzmiał następująco: „W poszukiwaniu tożsamości japońskiego chrześcijanina – twórczość Uchimury Kanzō”. W ramach habilitacji A. Kozyra pisała o filozofii Zen. Aby dopełnić obrazu działalności naukowej prof. Kozyry warto dodać, iż kierunkiem jej badań jest głównie historia filozofii i religii Japonii⁶.

Jej najważniejsze prace to opublikowana w 2001 roku w Tokio książka pod tytułem „Nihon to seiyo ni okeru Uchimura Kanzō: sono shūkyō shisō no fuhensei”⁷ oraz artykuły „Eastern nothingness in Nishida Kitarō and Lin-chi” z 1999 roku, a także „Nitobe Inazō no kirisutokuyōteki bushidō”⁸ z 1997 roku⁹.

Warto wspomnieć tutaj również o innych publikacjach autorki, oprócz tych wyżej wymienionych. Są to hasła dotyczące Japonii zamieszczone

2 Informacja zaczerpnięta z: *Agnieszka Kozyra*, <http://japonistyka.orient.uw.edu.pl/pracownicy/lista-pracownikow-zakladu/agnieszka-kozyra/>; *Agnieszka Kozyra*, <http://info.filg.uj.edu.pl/ifo/japonistyka/default.php?GPID=5010>; *Agnieszka Kozyra*, <http://lubimyczytac.pl/autor/53627/agnieszka-kozyra> [dostęp: 14.10.2014].

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*; Dane biograficzne: 1986 – magister, Uniwersytet Warszawski, 1990 – M.A. Osaka City University, 1993 – absolwentka Studium Religioznawstwa, Wydział Filozofii i Socjologii Uniwersytetu, 1994 – doktorat: W poszukiwaniu tożsamości japońskiego chrześcijanina – twórczość Uchimury Kanzō, 2005 – habilitacja: Filozofia Zen, 2008 – stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Warszawskiego. Informacja zaczerpnięta z *Agnieszka Kozyra*, <http://japonistyka.orient.uw.edu.pl/pracownicy/lista-pracownikow-zakladu/agnieszka-kozyra/> [dostęp: 14.10.2014].

6 *Ibidem*.

7 Japoński tytuł brzmi następująco: 日本と西洋における内村鑑三：その宗教思想の普遍性.

8 Polski tytuł: „Chrześcijańskie bushidō Nitobe Inazō”. *Ibidem*.

9 *Ibidem*.

w *Encyklopedii Religii PWN* (Warszawa 2001–2003) oraz w *Powszechnej Encyklopedii Filozofii* (tom 1–4, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin, 2000–2004), a ponadto książka *Filozofia nicości Nishidy Kitarō* wydana w 2007 roku (Wydawnictwo Nozomi, Warszawa), „*Estetyka zen* z 2010 roku (Wydawnictwo Trio, Warszawa) oraz recenzowana tutaj *Mitologia japońska* wydana w 2011 roku (Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa).

Dorobek naukowy profesor Agnieszki Kozyry świadczy o jej merytorycznym przygotowaniu do publikowania książek o tematyce japońskiej. Przemawia za tym również zawarta w recenzowanej tutaj *Mitologii japońskiej* bardzo bogata bibliografia zawierająca źródła anglojęzyczne, dzieła znanych polskich autorów oraz japońskich twórców. Jeśli chodzi o autorów rodzimych to prof. Agnieszka Kozyra powołuje się w niniejszej pozycji najczęściej na źródła opracowane przez Jolantę Tubielewicz oraz Wiesława Kotańskiego. Korzystała z „Kojiki czyli Księga dawnych wydarzeń”¹⁰, z „Dziedzictwa japońskich bogów. Uranokracja”¹¹, „Opowieści o pierwszych władcach japońskich”¹², oraz „Japoński opowieści o bogach”¹³ autorstwa W. Kotańskiego. Równie często widać w książce wkład dzieł napisanych przez Jolantę Tubielewicz. Dzieł takich jak: „Historia Japonii”¹⁴, „Od mitu do historii. Wykłady o Japonii”¹⁵, „Mężczyźni i kobiety w starożytnej Japonii. Miłość seks obyczaj”¹⁶, „Mitologia Japonii”¹⁷.

Profesor Kozyra w odróżnieniu do wyżej wymienionych autorów omawia mitologiczne źródła na podstawie różnych autorów, dlatego jej dzieło można uznać na najobszerniejsze na rynku. Jednakże wyszczególnienie

10 W. Kotański, *Kojiki czyli księga dawnych wydarzeń*, przeł. Wiesław Kotański, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1986.

11 W. Kotański, *Dziedzictwo japońskich bogów. Uranokracja*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1995.

12 W. Kotański, *Opowieści o pierwszych władcach japońskich*, Warszawa: Iskry 1990.

13 W. Kotański, *W kręgu shintoizmu t. 1 i 2*, Warszawa: Dialog 1995.

14 J. Tubielewicz, *Historia Japonii*, Wrocław (i in): Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1984.

15 J. Tubielewicz, *Od mitu do historii. Wykłady o Japonii*, oprac. Ewa Pałasz-Rutkowska, Warszawa: Wydawnictwo TRIO 2006.

16 J. Tubielewicz, *Mężczyźni i kobiety w starożytnej Japonii. Miłość, seks obyczaj*. Warszawa: Nozomi 2000.

17 J. Tubielewicz, *Mitologia Japonii*, Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe 1986.

tutaj tych pozycji ma na celu pokazanie czytelnikowi jak dokładna i precyzyjna jest autorka w przybliżaniu faktów zawartych w jej książce.

Jeśli chodzi o źródła zagraniczne to autorka korzystała najczęściej z prac: Masamichi Abe, Violet H. Harada, Yukio Hatta, Lafcadio Hearn, Ichiro Hori, Yasaburō Ikeda, Akira Ishii, Mikiharo Itō, Masanabu Kagawa, Joseph M. Kitagawa, Antoni Klaus, Kazuhiko Komatsu, Ietaka Kuki, Akira Masaki, Naboru Miyata, Shigeru Mizuki, Shigeyoshi Murakami, Shūichi Murayama, Hideki Saitō, Minoru Shibata, Takuya Sugihara, Haruo Suwa, Masao Takatori, Tamio Tobe, Sekien Toriyama, Akinari Ueda, Naka Uryū, Tetsuo Yamaori oraz Kunio Yanagita.

Warto również wspomnieć, że A. Kozyra zadedykowała swoją najnowszą książkę prof. Jolancie Tubielewicz, która, jak zaznacza autorka, „wprowadziła mnie w świat mitologii Japonii”¹⁸.

Jeśli chodzi o budowę książki to *Mitologia japońska* składa się z noty edytorskiej, wprowadzenia, kilku rozdziałów i podrozdziałów, bibliografii, indeksu oraz spisu ilustracji¹⁹.

Dla celów promocyjnych okładce książki i jej marketingowym opisom towarzyszy krótkie streszczenie tego, czego będzie ona dotyczyć. Na okładce przeczytamy, iż album, który bierzemy do rąk to wędrówka po mitologii japońskiej w warstwie oficjalnej, jak i popularnej. A. Kozyra zaprezentowała w książce nie tylko najważniejsze mity i postaci opisane w dworskich kronikach, ale również ludowe podania oraz legendy, które wprowadzić mają czytelnika w interesujący świat japońskich istot nadprzyrodzonych składających się m.in. z duchów, demonów, upiórów i magicznych zwierząt²⁰. Trudno nie zgodzić się z powyższym opisem znajdującym się na okładce, który ujmuje w całość poruszone przez Kozyrę zagadnienia w jej najnowszej książce.

18 Dedykacja znajduje się przed spisem treści, s. 3.

19 *Ibidem*.

20 Opis książki i krótkie informacje na temat tego czego niniejsza pozycja dotyczy znajdują się na okładce książki, jak również na licznych stronach wydawniczych i sprzedających publikacje. Materiały prasowe dostępne na np. „*Mitologia japońska pod patronatem Torii*”, <http://torii.com.pl/2011/mitologia-japonska-pod-patronatem-torii> [dostęp: 14.10.2014]; *Mitologia japońska – opis produktu*, http://merlin.pl/Mitologia-japonska_Agnieszka-Kozyra/browse/product/1,954716.html#fullinfo [dostęp: 14.10.2014]; A. Kozyra, *Mitologia japońska – opowieści o bogach i demonach, konteksty kulturowe, historia i współczesność*, Seria mityczna, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2011.

W rozdziale pierwszym autorka wnikliwie analizuje shintoizm oraz synkretyzm buddyźmu i shintoizmu, którego początki sięgają VIII wieku²¹. Nakreśla czytelnikowi w co wierzą mieszkańcy Kraju Wschodzącego Słońca. Podkreśla jednak, że wspomniany wcześniej shintoizm, nie jest jedyną religią, którą wyznają Japończycy. Dlatego też wspomina o m.in. buddyźmie oraz taoizmie. Autorka pisze, że wierzenia powstałe w wyniku synkretyzmu buddyźmu i shintoizmu były bardzo mocno zakorzenione. Z prowadzonych w dzisiejszych czasach badaniach statystycznych odnoszących się do religijności mieszkańców Kraju Kwitnącej Wiśni wynika, iż łączna liczba wyznawców tych wyznań jest większa od liczby ludności Japonii. Ten „statystyczny paradoks” wynika z tego, że wielu obywateli Japonii, którzy wypełniając ankietę deklarują przywiązanie zarówno do buddyźmu jak i do shintoizmu²². Ilość mitów i legend, na które wpływają nauki buddyjskie, konfucjańskie oraz taoistyczne, powoduje mieszanekę, którą trudno w jasny i krótki sposób opisać. Dlatego też nie można autorce odmówić literackiego kunsztu w przekazywaniu informacji o japońskim świecie. W przeciwieństwie do Zachodu, na przykład Europy, japońskie mity i legendy łączą się precyzyjnie z religijnością Japończyków. Ponadto elementy te odgrywają znaczną rolę w polityce, historii oraz w życiu zwykłych ludzi. Pomimo upływu czasu oraz laicyzacji świata, japońskie mity i legendy nadal są bardzo żywe i odgrywają znaczącą rolę w życiu mieszkańców Japonii przykładowo podczas świąt shintoistycznych czy buddyjskich – podkreśla Tomasz Kajzerek, który na łamach portalu konnichiwa.pl opisał swoje odczucia w stosunku do recenzowanej tu książki²³.

W drugim rozdziale autorka na kartach swojej książki wyjaśnia powstanie świata i pierwszych bogów oraz jak doszło do zesłania Bogini Słońca²⁴ na ziemię. Omawia także legendarnych władców Japonii m.in. twórcę państwa japońskiego i pierwszego cesarza Jimmu, miłosiernego władcę Suinina (który zniósł zwyczaj składania ofiar z ludzi na grobach oraz szlachetnie wybaczył zdradę swojej małżonce), Yamatotakeru zwanego walecznym księciem z Yamoto, łagodnego władcę o czułym sercu

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*, s. 29.

23 Recenzja książki napisana przez Tomasza Kajzereka na portalu poświęconym tematyce Japonii: <http://www.konnichiwa.pl/mitologia-japonska,8,447.html> [dostęp: 14.10.2014].

24 Amaterasu – przyp. autor.

Nintoku, „cesarzową-szamankę” Jingū²⁵ oraz najokrutniejszego z cesarzy władcę Yūryaku.

Do panteonu shintoistycznych bóstw zalicza się przede wszystkim bogów opisanych w dworskich kronikach japońskich i dlatego autorka opisuje sylwetki takich bogów jak m.in. Izanami i Izanagi, Amaterasu, Amenouzume i Sarutahiko, Susanoo, Okuninushi, Inari, Watatsumi, Hachimana, Okame. Legendy i mity opisują nadprzyrodzoną skuteczność bóstw i ich oblicza. W mitach wyraźnie zaznacza się synkretyzm shintoizmu i buddyzmu. Agnieszka Kozyra tłumaczy, iż wiele bóstw wymienionych w księgach stanowiących źródło mitologii oficjalnej stało się również obiektem plebejskiego kultu. Kult ten rozwinął się na prowincji, z dala od wpływów dworu cesarskiego, czego najlepszym przykładem jest kult bogini Amaterasu na Kiusiu²⁶. Tu jako postaci kręgu tradycji buddyjskiej omawia takie postaci jak Jizō, Kannon i Daruma. Wspomina również o ascetach o nadnaturalnych mocach, czyli o En No Gyōja oraz Abe Seimei.

W rozdziale czwartym autorka przedstawia istoty nadprzyrodzone w mitologii popularnej. Podzieliła je na duchy osób żyjących (Ikiryō), duchy zmarłych (Yūrei), demony (Yōkai) oraz magiczne zwierzęta np. lisy (tiskune), jenoty (tanuki), psy (inu), smoki (ryū), koty (neko) i węże (hebi), które odgrywały szczególną rolę w ludowych wierzeniach, ponieważ mogły one przybrać postać ludzką. Jeśli chodzi o duchy zmarłych to Kozyra omawia: walczące demony (ashura), głodne demony (gaki), a także pod zagadkowymi nazwami podrozdziałów tj. „zemsta z za grobu”, „tęsknota za światem żywych” oraz „wywoływanie duchów”, dyskutuje na łamach książki o pozostałych istotach nadprzyrodzonych. Jeśli chodzi o Yōkai, czyli demony, to w tym podrozdziale autorka omawia diabły (oni), wodniki (kappa), skrzydlate gobliny (tengu), Górską Staruchę (Yamauba/Yamamba), Śnieżną Panią (Yukionna), upiorne główki (rokurokubi)²⁷, domowe chochliki (zashiki warashi), zaś na końcu przedstawia świat japońskich demonów według Mizukiego Shigeru²⁸.

25 Jingū nie weszła do oficjalnego rejestru cesarzy i przypisano jej rolę regentki rządzącej w imieniu syna. A. Kozyra, *Mitologia japońska...*, s. 87.

26 *Ibidem*, s. 5.

27 Ciekawostka z książki: znamię zazdrośnicy, posiadała kobieta, która potrafiła zmienić się w rokurokubi. Było to podłużne czarne znamię na szyi, i dlatego w niektórych regionach Kraju Kwitnącej Wiśni radzono mężczyznom aby zanim poślubią swoją wybrankę dokładnie obejrzeeli jej szyję. *Ibidem*, s. 381.

28 „We współczesnej Japonii demony znane z folkloru stały się znowu bardzo popularne dzięki twórczości Mizukiego Shigeru, który narysował wiele komiksów poświęconych tym nadprzyrodzonym istotom.” *Ibidem*, s. 387.

W przeciwieństwie do mitologii oficjalnej mitologia popularna rozwijała się spontanicznie i przez długi czas była przekazywana ustnie. W wielu podaniach i legendach łączą się elementy różnych religii, zaś ich bohaterami byli głównie górcy asceci, którzy oddawali cześć shintoistycznym bóstwom gór, a także buddyjscy bodhisattwowie, słynni mnisi, magowie oraz wróżbici oraz egzorcyci, którzy związani z taoizmem – wyjaśnia autorka²⁹.

W kolejnym i zarazem ostatnim rozdziale Kozyra opisuje wybrane przez siebie obiekty sakralne. Wśród świątyń shintoistycznych istnieje ścisła hierarchia. Na samym dole znajdują się Jinja, czyli przybytki bóstw, wyżej znajdują się Taisha, czyli wielkie przybytki, dalej Jingu, czyli pałace bogów. Autorka zaznacza, że wierni mają wstęp do jedynie do pawilonu modlitwy, zaś do głównego pawilonu mogą wejść tylko najważniejsi kapłani i to tylko w określone dni w roku³⁰. Wymienia następując obiekty sakralne: świątynię boga ryżu Fushimi Inari Taisha, Świątynię Pokoju – Heian Jingū, świątynię bogini morza Itsukushima Jinja, świątynię Izumo Taisha, świątynię poświęconą czterem bóstwom Kasuga Taisha, buddyjską świątynię Kiyomizudera, świątynię Sanjūsangendō³¹, Shimogamo Jinja i Kamigamo Jinja znajdujące się na brzegu rzeki Kamogawa, świątynię Tōshōgū, „Świątynię na Ośmiu Wzgórzach” w Kioto czyli Yasaka Jinja oraz ostatnią Yasukuni Jinja, czyli „Świątynię Utrzymującą Kraj w Pokoju”. W książce opisana została także ogromny kompleks świątynny Ise Jingu, który pominięto w spisie treści.

Ostatnie karty *Mitologii japońskiej* zamyka liczna bibliografia, indeks osób oraz postaci historycznych, mitycznych i legendarnych oraz spis ilustracji. Są one nieocenioną pomocą przy szybkim wyszukiwaniu interesujących nas zagadnień, osób lub postaci fikcyjnych. Zaś bibliografia może posłużyć nam do zgłębienia posiadanego już zasobu wiedzy.

Jeśli chodzi o braki w książce to moim zdaniem osoby, które nigdy wcześniej nie miały „do czynienia z Japonią” lub też nie interesowały się nią wcześniej bardziej szczegółowo, mogą mieć problem z przyswojeniem licznych informacji. Niektóre przedstawione są w taki sposób jak

29 *Ibidem*, s. 267.

30 *Ibidem*, s. 463.

31 Oficjalna nazwa świątyni to „Świątynia Kwiatu Lotosu”, jednak powszechnie znana jest jako „Pawilon Trzydziestu Trzech Odstępów Między Kolumnami” – jest to nawiązanie do konstrukcji. *Ibidem*, s. 505.

gdyby czytelnik miał wyłącznie poszerzać swoją wiedzę, a nie dopiero co ją nabywać. Natłok informacji może być zgubny w tym przypadku dla czytelnika. Zwłaszcza, że nie zauważyłam żadnej mapy, która wskazałaby czytelnikowi gdzie dany obiekt, np. sakralny, znajduje się, co w moim przypadku było nieco drażniące, ponieważ sięgałam dodatkowo do atlasu.

Ponadto, pomimo korekty jaką przeszła książka, a oprócz tego kilku krótszych i dłuższych recenzji, które przeczytałam na jej temat, żadna z recenzujących osób nie zauważyła, że w spisie treści, w rozdziale dotyczącym świątyń i innych obiektów sakralnych, nie ujęto opisanego na stronach 466–481 ogromnego kompleksu Ise Jingu znajdującego się w mieście Ise (prefektura Mie). To wydaje się być wielkim brakiem dla kogoś, kto poszukuje informacji na ten temat, a przejrzy wyłącznie spis treści książki i poszukiwanego elementy nie znajdzie.

Innych błędów dotyczących tej pozycji nie wymienię, ponieważ nie mam innych zastrzeżeń, zaś książka jest wyjątkowo przejrzysta i dla tego typu pozycji wydawniczej ma same zalety.

Jeśli chodzi o szatę zewnętrzną książki to najczęściej czysta i przejrzysta okładka kojarzy się z wyższą półką. Okładka *Mitologii japońskiej* jest twarda, ma czarne surowe tło, na którym znajduje się tytuł, dane autora oraz ilustracja ze smokiem. Wsad książki bogaty jest w rozmaite anegdoty, liczne ciekawostki, zaś całość okraszona jest ponad trzystoma ilustracjami, które uprzyjemniają czytanie. Szata graficzna jest przejrzysta, dzięki czemu kontakt z 544 stronami książki jest przyjemnością dla oczu, a czcionka zachęca do dalszego czytania i nie męczy narządu wzroku.

Niniejsza pozycja porządkuje dotychczasową wiedzę na temat japońskiej mitologii, prezentuje sylwetki bóstw i opowieści o ich czynach, a także koresponduje na łamach książki z dziełami zawierającymi motywy mitologii japońskiej przedstawionej m.in. w literaturze oraz malarstwie³².

32 Pozwolę sobie przytoczyć słowa napisane na stronie sklepu internetowego z książkami www.czary-mary.pl na temat recenzowanej tutaj książki, a mianowicie: „Mitologia japońska: porządkuje wiedzę o religiach i kulturach świata w formie fabularnej lub leksykonu, zaznajamia ze sferą ludzkich wierzeń na przestrzeni stuleci, prezentuje opowieści o bogach i herosach znanych z różnych mitologii i świętych ksiąg, oraz o ich kulcie, ukazuje motywy wielokrotnie wykorzystywane w różnych tekstach kultury: w literaturze, malarstwie i przekazach ustnych, jest nieocenionym źródłem dla zrozumienia kultury dawnej i współczesnej oraz natury człowieka to doskonała propozycja dla miłośników sag, trylogii a także publikacji fantasy”. Te słowa doskonale ujmują i podsumowują moją opinię na temat zawartości książki.

Dokonując recenzji najnowszej publikacji prof. A. Kozyry muszę podkreślić, iż była ona nieocenionym źródłem informacji dla mojej pracy magisterskiej dotyczącej japońskiego małżeństwa. Pozycja ta okazała się kopalnią przykładów, które potrzebne były mi do wyjaśnienia mitologicznej genezy pochodzenia małżeństwa. Wnikliwa analiza japońskich kronik – Kojiki i Nihongi – oraz wymienienie przez autorkę szczegółowo i plastycznie rytuałów jakie towarzyszyły „pierwszemu” japońskiemu małżeństwu, stały się idealnym materiałem dla mojej pracy.

Kozyra, powołując się na swoją wiedzę oraz polskie znamienitości w dziedzinie dotyczącej dziejów Japonii, przybliżyła w prosty i zrozumiały sposób losy Japonii, a także ukazuje jej tradycje i obyczaje dotyczące historycznej i współczesnej kultury. Do tej pory w Polsce kopalnią wiedzy na temat religii i historii Japonii były już nieco zakurzone prace Wiesława Kotańskiego i Jolanty Tubielewicz. „*Mitologia japońska...*”, pozycja, którą Wydawnictwo Szkolne PWN przekazuje czytelnikom, ma być zaproszeniem do wędrówki po mitologii japońskiej. To nieszablonowa pozycja, która systematyzuje i poszerza obecną wiedzę na temat zagadnień dotyczących Japonii, a równocześnie uzupełnia ją o wiele ciekawych odniesień do mangi, twórczości literackiej, filmu, czy też sztuki kulinarnej za pomocą m.in. ilustracji³³.

Bez wątplenia *Mitologia japońska* jest pozycją godną polecenia, przede wszystkim jako analiza i wyjaśnienie japońskich mitów i ich wpływu na japońskie społeczeństwo. Również dlatego, że przybliżyła każdemu czytelnikowi zrozumiałym językiem kulturowe zawilości i liczne nowinki mitycznego świata. To działanie, zamierzone lub nie, sprawia, że czytelnik sięgnie pod dalsze pozycje dotyczące zagadnień Kraju Kwitnącej Wiśni.

Bibliografia

Agnieszka Kozyra, <http://info.filg.uj.edu.pl/ifo/japonistyka/default.php?GPID=5010> [dostęp: 14.10.2014].

Opis podręcznika Mitologia japońska – Kozyra Agnieszka, http://www.czarymary.pl/p_848718_mitologia_japonska_kozyra_agnieszka [dostęp: 14.10.2014].

33 „Torii” nr 11, <http://torii.com.pl/wydania/torii-11> [dostęp: 14.10.2014]; *Nadrabiając zaległości: „Mitologia japońska” Agnieszki Kozyry i Archipelag #07*, <http://litteratour2.wordpress.com/2012/03/01/mitologia-japonska-agnieszka-kozyra-archipelag-torii/> [dostęp: 14.10.2014].

- Agnieszka Kozyra*, <http://japonistyka.orient.uw.edu.pl/pracownicy/lista-pracownikow-zakladu/agnieszka-kozyra/> [dostęp: 14.10.2014].
- Agnieszka Kozyra*, <http://lubimyczytac.pl/autor/53627/agnieszka-kozyra> [dostęp: 14.10.2014].
- Kajzerek T., *Mitologia japońska*, <http://www.konnichiwa.pl/mitologia-japonska,8,447.html> [dostęp: 14.10.2014].
- Kozyra A., *Mitologia japońska. Opowieści o Bogach i demonach. Konteksty kulturowe. Historia i współczesność*, Białystok: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2011.
- Nadrabiając zaległości: „Mitologia japońska” Agnieszki Kozyry i Archipelag #07*, <http://literatour2.wordpress.com/2012/03/01/mitologia-japonska-agnieszka-kozyra-archipelag-torii/> [dostęp: 14.10.2014].
- Opis podręcznika Mitologia japońska – Kozyra Agnieszka*, http://www.czarymary.pl/p_848718_mitologia_japonska_kozyra_agnieszka [dostęp: 14.10.2014].
- „Torii” nr 11, <http://torii.com.pl/wydania/torii-11> [dostęp: 14.10.2014].

Islam egzotyczny, czyli muzułmanie w Indonezji. Recenzja książki „Archipelag znikających wysp” Sergiusza Prokurata i Piotra Śmieszka.

Słowa kluczowe: islam, Indonezja, muzułmanie w Indonezji, Archipelag znikających wysp

Indonezja – obecnie szesnasta, ale według raportu McKinsey Global Institute w 2030 r. będzie już siódmą, największą gospodarką świata pod względem generowania PKB, co oznacza że prześcignie takie kraje jak Niemcy czy Wielka Brytania². To głównie dlatego, że wobec coraz wyższych kosztów produkcji w Chinach, przedsiębiorcy zaczynają poszukiwać alternatywnego miejsca dla swoich fabryk czy ulokowania kapitału i znajdują je właśnie tam, na jednej z siedemnastu tysięcy wysp archipelagu. Co może nieco dziwić, Polska dopiero od niedawna³ koncentruje się

1 S. Prokurat, P. Śmieszek, *Archipelag znikających wysp*, Gliwice 2015.

2 *The archipelago economy: Unleashing Indonesia's potential*, https://www.mckinsey.com/-/media/McKinsey/dotcom/Insights%20and%20pubs/MGI/Research/Productivity%20Competitiveness%20and%20Growth/The%20archipelago%20economy/MGI_Unleashing_Indonesia_potential_Full_report.ashx [dostęp: 20.06.2015]; W raporcie jako główne przyczyny tak gwałtownego awansu gospodarki wymienia się młode pokolenie, nową klasę konsumentów i szybką urbanizację.

3 W dniach 16 i 17 kwietnia 2015 r. w Republice Indonezji przebywała delegacja Ministerstwa Gospodarki, w ramach programu promocji „Aktywizacja eksportu

na poprawie polityki zagranicznej – w tym i stosunków gospodarczych – z Indonezją, wcześniej preferując raczej inne kraje Azji Południowo-Wschodniej. W polskiej literaturze naukowej również niewiele miejsca poświęca się temu egzotycznemu zakątkowi świata, czy to pod względem kulturowym, gospodarczym, czy nawet – co dziwi chyba najbardziej – turystycznym. I wydaje się, że to nie to, że polskiego czytelnika mogłoby to nie interesować. Problem wynika raczej z braku zainteresowania ze strony świata nauki, chociaż należy tu wymienić nieliczne pozycje, które ukazały się na polskim rynku wydawniczym. Są to dwie książki Wojciecha Giełżyńskiego – wydana w 1966 r. „Indonezja, archipelag niepokoju”⁴ oraz w 1972 r. „Indonezja, kraj gdzie morze przeplata się z lądem”⁵. Spośród tych nowszych trzeba wspomnieć m.in. o pozycjach „Indonezja”⁶ Natalii Laskowskiej oraz „Zrozumieć Indonezję. Nowy Ład generała Suharto”⁷ Łukasza Banczola. Są to książki przede wszystkim historyczne, skupiające się na zachodzących w tym kraju przemianach oraz procesach społeczno-kulturowych i polityczno-gospodarczych. Do tej pory brakowało jednak opracowania, które skierowane byłoby do szerszego grona odbiorców i w większym zakresie skupiało się na przedstawieniu funkcjonującej tam religii – islamu.

Dlatego też pojawienie się książki Sergiusza Prokurata i Piotra Śmieszka pt.: „Archipelag znikających wysp”, która ukazała się nakładem wydawnictwa Bezdroża w 2015 r., należy uznać za element niejako wypełniający tę lukę na polskim rynku wydawniczym. Oczywiście nie jest to standardowa pozycja naukowa. Z drugiej strony jest to też coś znacznie więcej niż typowa książka o tematyce podróżniczej, gdyż zawiera tak wiele nowych i zaskakujących informacji, iż z całą pewnością może stanowić inspirację i przyczynek do pogłębionych badań naukowych. Biorąc pod uwagę fakt, iż jeden z autorów jest muzułmaninem, można by mieć

na wybranych rynkach”. W Dżakarcie została zorganizowana konferencja Made in Poland dotycząca możliwości współpracy handlowej i inwestycyjnej obu krajów. Szczególnie podkreśla się możliwość współpracy w ramach branży rolno-spożywczej, a także w przemyśle maszynowym, transportowym i chemicznym (*Wiceminister Henclewska o perspektywach współpracy gospodarczej z Indonezją*, <http://www.mg.gov.pl/node/24136> [dostęp: 20.06.2015]).

4 W. Giełżyński, *Archipelag niepokoju*, Warszawa 1966.

5 W. Giełżyński, *Indonezja, kraj gdzie morze przeplata się z lądem*, Warszawa 1972.

6 N. Laskowska, *Indonezja*, Warszawa 2012.

7 Ł. Banczol, *Zrozumieć Indonezję. Nowy ład generała Suharto*, Warszawa 2012.

wątpliwości co do obiektywności przedstawianych faktów, w szczególności tych dotyczących samego islamu. Co jednak zadziwia, wcale tak nie jest i nie rzutuje to na całościowy odbiór dzieła. Może to też dlatego, że autor pisze o tym dopiero w jednym z ostatnich rozdziałów książki („As-salamu alaikum, Indonezja⁸”), w którym też opisuje własne doświadczenia związane z konwersją. Należy jednak zdecydowanie podkreślić, że autorzy zgodnie unikają oceniania zastanej rzeczywistości. Skupiają się przede wszystkim na przedstawianiu faktów, obserwacji rzeczywistości i jednak dosyć poprawnym politycznie opisie otaczającego ich świata, bez wyciągania kontrowersyjnych wniosków czy chociażby zajmowania wyrazistego stanowiska. Jest to cenne z perspektywy poznawczej, jednakże miejscami brakuje podsumowujących wniosków. Szczególnie w przypadku tych dyskusyjnych zagadnień, kiedy to autorzy raczej urywają temat, prowokując czytelnika do własnych poszukiwań w danym zakresie. Oczywiście oznacza to, że czytelnik – często przecież nieposiadający rozległej wiedzy na temat Indonezji czy islamu – ma sposobność do własnych refleksji, jak i do subiektywnych wniosków.

Wiarygodność informacji, które znajdziemy na kolejnych kartach tej prawie trzystustronicowej książki, wzmacnia dodatkowo fakt, iż autorzy dzielą się wiedzą, którą zdobyli przebywając przez dłuższy czas w Indonezji. Sergiusz Prokurat mieszkał tam ponad rok, studiując na Uniwersytecie Udayana i prowadząc firmę zajmującą się importem i eksportem lokalnych produktów. Natomiast Piotr Śmieszek mieszka obecnie na Jawie, wraz z żoną Bugiską z wyspy Celebes. Mają więc oni możliwość najbardziej bezpośredniego obcowania z lokalną kulturą, zwyczajami i przede wszystkim z ludźmi, o których przeczytamy tutaj najwięcej. W końcu odkrywanie nowych miejsc jest tym bardziej prawdziwe i niezapomniane, o ile mamy możliwość rozmowy z lokalnymi mieszkańcami. W dzisiejszych czasach zabytki można zwiedzać już przecież wirtualnie. Jednakże mimo wszystko, w książce brakuje wykazu źródeł, z których korzystali autorzy. Nie jest to typowa pozycja naukowa, więc taki spis nie jest niezbędny, ale z całą pewnością ułatwiłby dalsze poszukiwania czy możliwość weryfikacji przedstawianych faktów.

Pisząc o samej książce nie sposób nie wspomnieć o jej autorach. Jak możemy dowiedzieć się z informacji umieszczonej na okładce, Sergiusz Prokurat to nie tylko pasjonat podróży (jako licencjonowany przewodnik

8 S. Prokurat, P. Śmieszek, *Archipelag...*, s. 227–248.

oprowadza wycieczki turystyczne po krajach Azji Południowo-Wschodniej, a jego relacje ukazują się m.in. w „National Geographic Traveler” czy „Focus Historia”), ale przede wszystkim naukowiec (wykłada w Euroregional University of Economy, a także na Universidad Jaume I i Universidad de Granada w Hiszpanii). W ramach studiów doktoranckich napisał rozprawę traktującą o wyzwaniu wzrostu gospodarczego w Indonezji, a ponadto swoją wiedzę i doświadczeniem dzieli się jako ekspert i jednocześnie dyrektor Centrum Studiów Polska-Azja. Jego artykuły, też z pogranicza ekonomii i zarządzania, możemy przeczytać w tak znanych magazynach jak m.in. „Harvard Business Review”, „Gazeta Bankowa”, „Gazeta Finansowa” czy „Dziennik Gazeta Prawna.” Piotr Śmieszek, drugi z autorów, swoje wcześniejsze zainteresowania biznesem – które pogłębiał również w ramach studiów doktoranckich – zamienił obecnie na eksplorowanie Indonezji, gdzie dzięki znajomości lokalnego języka publikuje teksty w miejscowych gazetach („Yogya AD” i „Jogya Mag”). Powyższe biogramy twórców „Archipelagu znikających wysp” tylko potwierdzają, iż autorzy z całą pewnością są uprawnieni do podejmowania tematu, którym zajęli się w swojej książce. Ich – wydawałoby się niezwiązane z tematem – zainteresowanie biznesem czy ekonomią, pozwoliło na wzbogacenie książki o liczne informacje z zakresu funkcjonowania gospodarki Indonezji, jak np. ciekawostki na temat wyższości oleju palmowego nad ropą naftową w kontekście rozwoju ekonomicznego kraju, czy na temat zarobków mieszkańców i związanej z tym ogromnej korupcji.

Co prawda książki nie powinno oceniać się po okładce, ani tym bardziej bez zagłębiania się w jej treść, jednak nie ulega wątpliwości że szata graficzna to ważna jej część składowa. Z dużą przyjemnością ogląda się zdjęcia, których w tym wydaniu jest naprawdę sporo, a co najważniejsze, nie są one jedynie próbą zilustrowania opisywanej rzeczywistości, ale także, a może przede wszystkim, sposobem na zobrazowanie historii i informacji, które pojawiają się w tekście obok. Tak jak przystało na porządną książkę podróżniczą – chociaż, jak zaznaczyłam już wcześniej, zasufladkowanie tej pozycji do kręgu przewodników byłoby niesprawiedliwe – zawiera w sobie mapę z dokładnym oznaczeniem opisywanych wysp. To zabieg który z pewnością pozwoli na lepsze uzmysłowanie sobie ukształtowania i rozległości tego wyspiarskiego państwa, jak i ulokowanie go w przestrzeni geograficznej.

Warto bowiem wiedzieć iż Indonezja znana jest również jako kraj tysiąca wysp, a dokładnie 17 tys. z których aż 1/3 nie jest zamieszkana. Autorzy przekonują jednak, że w obiegu funkcjonuje jeszcze inna nazwa,

może nawet bardziej adekwatna, a mianowicie archipelag wysp znikających. Z jednej więc strony, jeśli poszukujemy wysp bezludnych to jest to idealne miejsce by taką znaleźć, z drugiej – powinniśmy się spieszyć, gdyż tylko od 2005 r. zniknęły aż 24 z nich. Jak to możliwe? Oczywiście i w tym przypadku, jak zawsze, chodzi o pieniądze i to jak możemy przeczytać w jednym z rozdziałów („Indonezyjsko-malezyjska strategia rozwoju”⁹) – ogromne. Okazuje się bowiem, że w dobie globalizacji, kiedy to turysta masowy jest synonimem dobrego biznesu, w takich turystycznych rajach jak na przykład Chiny, Hongkong, Singapur czy nawet Tajlandia, brakuje podstawowego budulca do budowy hoteli i całej infrastruktury potrzebnej do obsługi milionów turystów rocznie – piasku! To że Indonezja ma ogromne jego pokłady jest zarówno jej dobrodziejstwem jak i przekleństwem, gdyż eksploatacja tego surowca na tak ogromną skalę spowodowała likwidację całych wysp. Rząd zakazał tego procederu dopiero w 2006 r., ale biorąc pod uwagę iż Indonezja to również jeden z najbardziej skorumpowanych¹⁰ krajów świata – jak przekonują autorzy – praktycznie nic od tego czasu się nie zmieniło. Dodatkowo tym zmianom nie sprzyja fakt, że dwa najbardziej dotknięte korupcją zawody w tym kraju to sędzia i policjant. Przy okazji jednak służba w policji to jedna z najlepszych ścieżek kariery, ale – co nie powinno w tej sytuacji dziwić – żeby dostać się do szkoły policyjnej trzeba wpłacić – oficjalną oczywiście – łapówkę w wysokości 10 tys. dolarów. Przy średnich zarobkach Indonezyjczyków, które wynoszą 100 dolarów miesięcznie, finansowy udział w edukacji przyszłego policjanta bierze praktycznie cała wioska.

W zdecydowanie gorszej sytuacji są kobiety, które mimo szerokiej akcji nakłaniającej do wstępowania do szkół policyjnych¹¹, poddawane są upokarzającym „procedurom weryfikacyjnym” czyli tzw. testom dziewictwa,

9 S. Prokurat, P. Śmieszek, *Archipelag...*, s. 115–122.

10 Według różnych raportów, na których opierają się autorzy, Indonezja otrzymała 2,8 punktów, gdzie 10 punktów dostaje ten kraj, w którym nie ma korupcji, a 1 ten gdzie jest ona największa; Według innego raportu Transparency International z 2012 r. Indonezja zajęła 113 miejsce, zdobywając 32 punkty, gdzie 0 punktów oznacza kraj z największym poziomem korupcji, a 100 punktów z najmniejszym (Corruption Perceptions Index 2012, <http://www.transparency.org/cpi2012/results> [dostęp: 20.06.2015]).

11 W kwietniu 2014 r. indonezyjska policja zaplanowała zwiększenie ilości kobiet w szeregach policji o 50%, co przy liczbie prawie 400 tys. mężczyzn, miało spowodować jej wzrost z 3 do 5 procent. W związku z tym prawie 7 tys. kandydatek wzięło udział w 7 miesięcznym treningu przygotowującym do służby, który odbywał się na wyspie

uważanym tutaj za standardową praktykę¹². Jak podkreśla Human Rights Watch, jest to proceder nie tylko dyskryminujący co przede wszystkim okrutny i poniżający¹³. Organizacja przeprowadziła wywiady z kobietami, które zostały poddane testom i z ich doniesień wynika, że były to doświadczenia traumatyczne i bolesne¹⁴. Tym bardziej zastanawiający jest powód, dla którego takie zabiegi mają w ogóle miejsce. Nie ma ku temu żadnych religijnych ani tym bardziej naukowych wskazań. Z oczywistych przyczyn kobiety zamężne nie są dopuszczane do wykonywania zawodu policjantki, co należy uznać za szczególnie nieuzasadniony przejaw dyskryminacji. Jednakże policja nie jest jedynym miejscem, w którym można spotkać się z takim traktowaniem kobiet. Problem „testów dziewictwa” co jakiś czas pojawia się też w kontekście szkół wyższych w Indonezji¹⁵. Pochodzenie tych praktyk ciągle jest niejasne, a ponadto nie jest oparte na żadnych naukowych badaniach, a jedynie na przesądach i tradycji sięgającej niemal XVIII wieku.

Oryginalność „Archipelagu” polega przede wszystkim na tym, że wiele miejsca zostało tu poświęconego muzułmanom – wyznawcom jednej z dwóch największych, monoteistycznych religii świata¹⁶. W żaden sposób nie powinno to zaskakiwać, choć przeciętny czytelnik na pytanie o to gdzie znajduje się największa populacja wyznawców Allaha na świecie, wskaże w zdecydowanej większości kraje arabskie¹⁷, czy w najlepszym

Bali i Jawie (Indonesia: ‘Virginity Tests’ for Female Police, <https://www.hrw.org/news/2014/11/17/indonesia-virginity-tests-female-police> [dostęp: 20.06.2015]).

12 S. Kaplan, *Indonesia’s crudely invasive ‘virginity tests’ for female military recruits*, <http://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2015/05/15/indonesia-slammed-for-using-virginity-tests-on-female-recruits/> [dostęp: 20.06.2015].

13 *Indonesia: ‘Virginity Tests’ for Female Police*, <https://www.hrw.org/news/2014/11/17/indonesia-virginity-tests-female-police> [dostęp: 20.06.2015]).

14 Indonezja nie jest jedynym krajem, w którym poddaje się kandydatki na policjantki testom dziewictwa. Podobne przypadki zanotowano w Egipcie, Indiach oraz w Afganistanie.

15 A. Kashyap, *Abusive, Inaccurate ‘Virginity Tests’ Won’t Help, Educating Children Will*, <http://www.hrw.org/news/2013/09/14/abusive-inaccurate-virginity-tests-won-t-help-educating-children-will> [dostęp: 20.06.2015].

16 *The Global Religious Landscape*, <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> [dostęp: 20.06.2015].

17 Tymczasem w krajach arabskich mieszka zaledwie 20% spośród wszystkich muzułmanów żyjących na świecie (*Mapping the Global Muslim Population*, <http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/> [dostęp: 20.06.2015]).

przypadku te bliskowschodnie. Fakty mówią jednak same za siebie – to w Indonezji żyje najwięcej, bo ponad 200 milionów muzułmanów i liczba ta sukcesywnie rośnie. Proces ten będzie postępował przynajmniej do 2030 r., kiedy to według analiz Pew Research Center Indonezja zostanie zdetronizowana przez Indie, a następnie w 2040 r. przez Pakistan¹⁸. Książka Sergiusza Prokurata i Piotra Śmieszka jest więc jednocześnie pierwszym polskim, tak szerokim opracowaniem na temat muzułmanów żyjących w Indonezji, ukazującym zupełnie odmienne i miejscami zaskakujące oblicza tej religii. W tym przypadku frazes, że „ilu muzułmanów tyle islamów”, staje się całkowicie uzasadniony – o czym też autorzy usilnie starają się nas przekonać. Skąd jednak islam w Indonezji? Jak przekonuje V.S. Naipaul w książce „Poza wiarą. Islamskie peregrynacje do nawróconych narodów”¹⁹ Indonezja to kraj konwertytów. Autorzy recenzowanej pozycji zdają się przypisywać zasługi w szerzeniu islamu również naturze, podkreślając że to dzięki pasatom – stałym wiatrom wiejącym z półkuli północnej i południowej w stronę równika – dalekie podróże morskie podróżników i kupców były w ogóle możliwe. Do Indonezji w głównej mierze przybywały więc statki z Indii, przywożąc ze sobą muzułmanów, czyli wykorzystując ten sam sposób, w jaki wieki wcześniej rozprzestrzenił się tu buddyzm i hinduizm²⁰. Dużą rolę w ekspansji nowej religii – zdaniem autorów – odegrał zastany tutaj i od wieków funkcjonujący braminizm i system kastowy, gdyż był on zbyt skomplikowany dla miejscowej ludności, bo też skomponowany w głównej mierze na potrzeby specyficznego społeczeństwa Indii. Jak możemy przeczytać, autorzy wysuwają wnioski iż rozpowszechniona w świecie islamu poligamia pozwoliła na naturalny wzrost liczby wyznawców, podobnie jak handel, gdyż lokalni władcy dokonywali konwersji w celu zagwarantowania

18 Według szacunkowych danych PEW Center w 2030 r. Indie zostaną krajem, w którym będzie żyć największa liczba muzułmanów na świecie. Trzeba wziąć tu pod uwagę zaskakujący fakt, iż w porównaniu do całej populacji Indii, ta największa na świecie liczba muzułmanów, to dalej tylko 11% ich światowej populacji. Dodatkowo Indie to też ten kraj, w którym żyje największa liczba wyznawców hinduizmu – 94% (*The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050*, <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050> [dostęp: 20.06.2015]).

19 V.S. Naipaul, *Poza wiarą. Islamskie peregrynacje do nawróconych narodów*, Wołowiec 2014.

20 E. Griswold, *Dziesiąty równoleżnik. Doniesienia z pogranicza chrześcijaństwa i islamu*, Warszawa 2013, s. 272–281.

sobie przywilejów. Należy zgodzić się z autorami, iż sposób w jaki islam rozprzestrzenił się na wyspach archipelagu jest w zasadzie niespotykany w innych, obecnie zislamizowanych częściach świata, gdyż wydaje się iż tutaj miało to miejsce przy okazji ekspansji gospodarczej i nie przy użyciu siły, a szlaków handlowych!

Jeden z ostatnich rozdziałów należy uznać za szczególnie wartościowy poznawczo, gdyż stanowi on próbę ukazania niuansów islamu w wydaniu indonezyjskim. Jest on zaprezentowany jako rodzaj refleksji i wspomnień na temat konwersji jednego z autorów książki²¹. Dostyc zaskakujące informacje dotyczą pielgrzymki do Mekki, jednego z filarów islamu. Autorzy przekonują bowiem, iż Indonezyjczycy uchodzą za fatalnych muzułmanów²², dlatego też wiele agencji organizuje dla pielgrzymów specjalne kursy, które odbywają się na wydzielonych terenach służących za „areny treningowe do modlitwy”. Również w gazetach można znaleźć informacje na przykład na temat tego jak powinna wyglądać poprawna, a więc ważna modlitwa czy dotyczące podstawowych zasad życia pobożnego muzułmanina. Są to niezwykle ciekawe wiadomości, niedostępne dla osoby nieznającej lokalnego języka czy kultury. Niestety brak źródeł czy wycinków z gazet – biorąc pod uwagę, że książka jest przecież bogato ilustrowana – zmniejsza ich wiarygodność.

„Archipelag zaginionych wysp” został podzielony na rozdziały odpowiadające poszczególnym wyspom wchodzącym w skład państwa. Ten podział niejako odzwierciedla specyfikę kraju, złożonego z wysp, które przez wieki wypracowały swoistą odrębność, zarówno pod względem krajobrazowym, kulturowym czy religijnym. Główną przyczynę należy tu upatrywać w naturalnych barierach, powodujących taką ich separację przez wieki. Dodatkowo autorzy zwracają uwagę, iż wpłynęły one również na rozmieszczenie pod względem geograficznym poszczególnych religii. Muzułmanie którzy przybyli tutaj wcześniej²³ zamieszkują przede

21 Niestety próżno szukać w książce informacji o tym, który z autorów jest muzułmaninem.

22 Biorąc pod uwagę fakt ograniczenia przez władze Arabii Saudyjskiej ilości pielgrzymów mogących dostać się do Mekki w czasie świąt dziękczynienia Idul Adha (czyli w okresie gdy ma miejsce hadż) do 0,1% populacji muzułmanów danego kraju muzułmańskiego, w Indonezji na każdy milion wyznawców przypada 1 tysiąc miejsc, co daje łączną liczbę ponad 200 tys. indonezyjskich muzułmanów udających się rok rocznie do Mekki.

23 Pierwsze muzułmańskie państwo-miasto powstało w XIII w. na wschodnim wybrzeżu Sumatry. Natomiast pierwsi arabscy muzułmanie przybyli do prowincji

wszystkim wybrzeża i trudnią się rybołówstwem czy handlem²⁴, natomiast chrześcijaństwo, które dotarło tutaj za sprawą kupców europejskich (w XVI w. katolicyzm za sprawą Portugalczyków, a w XVII w. protestantyzm wraz z Holendrami) spychane było w głąb wyspy, co też przełożyło się w późniejszym czasie na kwestie ekonomiczne – mużulmanie byli bowiem zawsze bogatsi przez dostęp do morza i handlu. Dzięki więc takiemu podziałowi książki możemy w łatwy sposób porównać funkcjonowanie wyznawców Allaha w poszczególnych częściach państwa, a przy okazji przekonać się z jak bardzo różnorodnymi obliczami islamu możemy się tu spotkać. I tak zupełnie zaskakujące informacje przeczytamy na temat specyficznej grupy etnicznej – Sasaków – zamieszkujących wyspę Lombok. Są to ortodoksyjni mużulmanie, którzy połączyli elementy islamu z wyznawanym tu wcześniej hinduizmem oraz animizmem. Właśnie wśród nich żyje, wzbudzająca ogromne kontrowersje, grupa Watu Telu, co w języku Sasaków oznacza „trzy razy” i z taką też częstotliwością modlą się oni codziennie do Allaha. Ich meczety nie przypominają tych znanych nam z krajów arabskich, gdyż pozbawione są minaretów, nie ma w nich też wyznaczonego miejsca do modlitwy, a one same nie są zwrócone w stronę Mekki. Społeczność Watu Telu to doskonały przykład próby połączenia występujących na danym terenie elementów pierwotnych wierzeń z importowanym islamem, o czym może świadczyć fakt, iż praktykują oni jeden z pięciu filarów wiary czyli pielgrzymkę, jednak nie udają się do Mekki, ale do świętych kamieni w górach, gdzie składają oferingi²⁵. Najbardziej jednak zaskakująca informacja jaką uda się czytelnikowi uzyskać z kart tej książki to fakt, iż będąc dalej mużulmanami, świętują urodziny Proroka jedząc wieprzowinę i pijąc alkohol! Niestety te informacje są przedstawione jedynie w formie kilkudzaniowej ciekawostki, a autorzy nie rozwijają tematu, co rozczarowuje tym bardziej, że ciężko jest znaleźć więcej informacji o Waru Telu w innych opracowaniach naukowych czy nawet w internecie, a tu moglibyśmy mieć właśnie te „z pierwszej ręki”.

Aceh, zamieszkaną przez Aczinów – pierwszy lud który przyjął islam – z tego też miejsca islam zaczął się rozprzestrzeniać na wschód, na kolejne wyspy.

24 E. Griswold, *Dziesiąty równoleżnik...*, s. 262–272.

25 Są to specjalne koszyczki wyplatane z liści bananowca, do których wkłada się ofiary dla dobrych i złych duchów, takie jak np. owoce, pieniądze, a nawet papierosy. Są najbardziej charakterystyczne dla hinduizmu balijskiego. Członkowie grupy Watu Telu składają w nich dodatkowo ziarna pieprzu.

Podsumowując, z całą pewnością należy tę książkę polecić – i to zarówno naukowcom zajmującym się tematyką Indonezji czy kulturą muzułmańską w ogóle – jak i czytelnikom zainteresowanym po prostu krajem jako potencjalnym celem turystycznym. Ogrom informacji, niuansów i ciekawostek, które możemy wynieść z lektury tej pozycji jest niepotykany. Sposób prezentacji poszczególnych faktów, a przy tym ich uporządkowanie, nie pozwala na znudzenie się treścią ani tym bardziej nie powoduje uczucia przesytu informacyjnego. Jak już podkreślałam to wcześniej, bardzo ciekawym zabiegiem jest wplatanie wiedzy ekonomicznej, która podana w przystępnej i zrozumiałej formie, dodatkowo zwiększa wartość merytoryczną książki. Przede wszystkim jednak obiektywność i próba przedstawienia tego egzotycznego świata takim jaki jest, a nie takim jakby mógł się wydawać przez pryzmat Europejczyka wychowanego w innym kręgu kulturowym, to coś co wyróżnia książkę Sergiusza Prokurata i Piotra Śmieszka chyba najbardziej.

Bibliografia

- Banczol Ł., *Zrozumieć Indonezję. Nowy ład generała Suharto*, Warszawa 2012.
- Corruption Perceptions Index 2012*, <http://www.transparency.org/cpi2012/results> [dostęp: 20.06.2015].
- Giełżyński W., *Archipelag niepokoju*, Warszawa 1966.
- Giełżyński W., *Indonezja, kraj gdzie morze przeplata się z lądem*, Warszawa 1972.
- Griswold E., *Dziesiąty równoleżnik. Doniesienia z pogranicza chrześcijaństwa i islamu*, Warszawa 2013.
- Indonesia: 'Virginity Tests' for Female Police*, <https://www.hrw.org/news/2014/11/17/indonesia-virginity-tests-female-police> [dostęp: 20.06.2015].
- The archipelago economy: Unleashing Indonesia's potential*, https://www.mckinsey.com/-/media/McKinsey/dotcom/Insights%20and%20pubs/MGI/Research/Productivity%20Competitiveness%20and%20Growth/The%20archipelago%20economy/MGI_Unleashing_Indonesia_potential_Full_report.ashx [dostęp: 20.06.2015].
- Kaplan S., *Indonesia's crudely invasive 'virginity tests' for female military recruits*, <http://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2015/05/15/indonesia-slammed-for-using-virginity-tests-on-female-recruits> [dostęp: 20.06.2015].
- Kashyap A., *Abusive, Inaccurate 'Virginity Tests' Won't Help, Educating Children Will*, <http://www.hrw.org/news/2013/09/14/abusive-inaccurate-virginity-tests-won-t-help-educating-children-will> [dostęp: 20.06.2015].

Laskowska N., *Indonezja*, Warszawa 2012.

Mapping the Global Muslim Population, <http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population> [dostęp: 20.06.2015].

Naipaul V. S., *Poza wiarą. Islamskie peregrynacje do nawróconych narodów*, Wołowiec 2014.

Prokurat S., Śmieszek P., *Archipelag znikających wysp*, Gliwice 2015.

The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050, <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050> [dostęp: 20.06.2015].

The Global Religious Landscape, <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec> [dostęp: 20.06.2015].

Wiceminister Henclowska o perspektywach współpracy gospodarczej z Indonezją, <http://www.mg.gov.pl/node/24136> [dostęp: 20.06.2015].

V

Sprawozdania

Sprawozdanie z Konferencji „Zagrożenia militarne i paramilitarne”, Warszawa 2015

Słowa kluczowe: zagrożenia, PAN, AON, konferencja

W dniach 9–10 kwietnia 2015 roku odbyła się Konferencja pod tytułem „Zagrożenia militarne i paramilitarne”. Wydarzenie było ostatnim spotkaniem z cyklu „Zagrożenia globalne barierami rozwoju”. Cykl ten powołany z inicjatywy Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Polskiej Akademii Nauk, Akademii Obrony Narodowej, Biura Bezpieczeństwa Narodowego spotkał się z uznaniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Komorowskiego i został objęty jego patronatem.

Ideą przyświecającą konieczności organizacji tego typu spotkań, organizatorzy upatrują w przekonaniu, iż zagrożenia globalne będą determinowały rozwój świata w najbliższych dekadach – w szczególności rozwój Polski. Celowość takich debat jest szczególnie uzasadniona w kontekście wydarzeń na Ukrainie czy powstania samostwańczego Państwa Islamskiego. Zatem analiza problematyki zagrożeń militarnych i paramilitarnych jest szczególnie istotna. Przedmiotowa analiza obejmuje z jednej strony wzrost nakładów na sektor militarny w zakresie produkcji i handlu bronią, podbojem cyberprzestrzeni, „wojnami hybrydowymi” czy po prostu konfliktami militarnymi. Bezsprzecznym jest wniosek, że światowy pokój jest mało stabilny i można w nim wskazać wiele miejsc zapalnych.

Po zakończeniu czynności administracyjnych w postaci zarejestrowania uczestników, nastąpiło uroczyste otwarcie Konferencji przez Rektora AON płk prof. dr. hab. Dariusza Kozerawskiego¹ oraz Przewodniczącego Komitetu Prognoz PAN – prof. dr. hab. Michała Kleibera². Natomiast

- 1 Płk prof. dr. hab. Dariusz Kozerawski – cz.p.o. Rektora-Komendanta Akademii Obrony Narodowej od 17 czerwca 2014 r.; prorektor AON ds. wojskowych i współpracy zagranicznej (od 2013); kierownik Katedry Strategii i Geostrategii w Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego (2008–2013), wcześniej kierował Katedrą Europeistyki w Instytucie Nauk Humanistycznych (2007–2008), Zakładem Rozpoznania Wojskowego i WRE w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Lądowych we Wrocławiu (2002–2007). Absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych im. T. Kościuszki (1989), Uniwersytetu Wrocławskiego (1995), doktor nauk humanistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego (2000); doktor habilitowany nauk humanistycznych (Uniwersytet Wrocławski – 2006); profesor zwyczajny w dziedzinie nauk humanistycznych (2013). Specjalizuje się w zakresie: historii wojskowości, bezpieczeństwa międzynarodowego oraz strategii bezpieczeństwa narodowego. *Komenda*, <http://www.aon.edu.pl/komenda/> [dostęp: 30.06.2015].
- 2 Prof. dr hab. Michał Kleiber – specjalista z zakresu mechaniki i informatyki, były minister nauki, od 2007 do 2015 prezes Polskiej Akademii Nauk, były doradca społeczny prezydenta Lecha Kaczyńskiego ds. kontaktów z nauką. Ukończył studia na Wydziale Inżynierii Lądowej Politechniki Warszawskiej oraz Wydziale Matematyki, Mechaniki i Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego. Obronił następnie doktorat i habilitację. W 1989 otrzymał tytuł profesora nauk technicznych. Od lat związany z Instytutem Podstawowych Problemów Techniki Polskiej Akademii Nauk. Jest autorem blisko 250 publikacji naukowych i siedmiu książek poświęconych zastosowaniom nowoczesnych metod komputerowych w badaniach naukowych, technice i medycynie. W latach 1976–1981 pracował na niemieckich uniwersytetach w Stuttgarcie, Hanowerze i Darmstadt. Od 1983 do 1984 był profesorem wizytującym na Uniwersytecie Kalifornijskim, a latach 1992–1993 na Uniwersytecie w Tokio. W 1994 został redaktorem naczelnym czasopisma naukowego „Archives of Computational Methods in Engineering” oraz członkiem zarządu International Association of Computational Mechanics. Był przewodniczącym Rady Dyrektorów Placówek Naukowych PAN. W 2005 powołano go na stanowisko prezesa European Materials Forum. Od 19 października 2001 do 31 października 2005 był ministrem nauki i szkolnictwa wyższego. Od 19 stycznia 2006 sprawował funkcję doradcy społecznego prezydenta Lecha Kaczyńskiego ds. kontaktów z nauką. Jest członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. Wybrany członkiem Austriackiej Akademii Nauk (2002), Europejskiej Akademii Nauk i Sztuk (2006), Academia Europaea (2009), Senatu Niemieckiej Narodowej Akademii Nauk Leopoldina (2011), Europejskiej Rady Badań (2006–2011), Komitetu Sterującego Rady Zarządzającej Europejskiej Fundacji Nauki w Strasburgu (2007–2010). *Michał Kleiber*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Micha%C5%82_Kleiber [dostęp: 30.06.2015].

wprowadzenie w szczegółową tematykę spotkania wygłosił wiceprzewodniczący Komitetu Prognoz PAN prof. dr hab. Jerzy Kleer³.

Sesja pierwsza zatytułowana „Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania problemów zagrożeń militarnych i paramilitarnych bezpieczeństwa państwa” była moderowana przez płk prof. dr. hab. Macieja Marszałka⁴. Pierwszym prelegentem w bloku był prof. dr hab. Waldemar

3 Prof. dr hab. Jerzy Kleer – ekonomista, prof. zw. dr hab. nauk ekonomicznych o specjalności teoria ekonomii, globalizacji i regionalizacja, sektor publiczny, ekonomia rozwoju, polityka gospodarcza. Od 1948 do 1951 roku studiował w Wyższej Szkole Handlowej we Wrocławiu (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny). Jednocześnie, w latach 1949–1951 odbył edukację na I i II roku na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego. W 1951 roku ukończył pierwszy stopień studiów w Wyższej Szkole Handlowej we Wrocławiu. W 1953 roku ukończył ekonomię w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. 28 listopada 1958 roku obronił na Wydziale Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego pracę doktorską. W 1962 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego z zakresu nauk ekonomicznych. W 1975 uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego w zakresie nauk ekonomicznych, a w 1983 roku tytuł naukowy profesora zwyczajnego. W latach 1983–1987 był konsultantem w zakresie problemów ekonomicznych i społecznych krajów Trzeciego Świata oraz państw socjalistycznych na Uniwersytecie ONZ w Tokio. Od 1993 roku jest członkiem Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN. Jako kierujący działalnością naukową Komitetu zapoczątkował m.in. projekt poświęcony wizjom przyszłości Polski *Raport „Polska 2050”*. Od 1995 do 2008 roku był rektorem na Wyższej Szkole Bankowości, Finansów i Zarządzania, przekształconej w Wyższą Szkołę „Olympus” im. Romualda Kudlińskiego. W latach 1998–2010 członek komisji ds. Stopni i Tytułu Naukowego – opracował ponad 100 recenzji dotyczących wniosków w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego oraz profesora z zakresu nauk ekonomicznych. Od 2012 roku jest profesorem zwyczajnym w Instytucie Nauk Ekonomicznych PAN. *Jerzy Kleer*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Kleer [dostęp: 30.06.2015].

4 Płk prof. dr hab. inż. Maciej Marszałek – absolwent Wyższej Oficerskiej Szkoły Radiotechnicznej w Jeleniej Górze (1985), Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu (1992), Akademii Obrony Narodowej w Warszawie (1994). Ponadto ukończył podyplomowe studia pedagogiczne (1996), Kurs Integracji z NATO (1998) oraz Canadian Security Course 10 w Toronto (2008). W 1995 roku rozpoczął działalność dydaktyczno-naukową w Akademii Obrony Narodowej. W 2000 roku obronił rozprawę doktorską w dziedzinie nauk wojskowych. W 2007 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego. Obecnie zajmuje się problematyką bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego specjalizując się w zarządzaniu kryzysowym w wymiarze międzynarodowym (NATO, UE, ONZ). Swoje zainteresowania badawcze i dydaktyczne koncentruje na użyciu sił zbrojnych w operacjach reagowania kryzysowego, szczególnie w operacjach wsparcia pokoju. Jest autorem lub współautorem

Kitler⁵, Prodziekan ds. naukowych Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej, który w swym wystąpieniu podjął istotną kwestię konieczności prowadzenia szeroko zakrojonych badań ewentualnych zagrożeń, wraz ze wskazaniem ich źródła, symptomów i wskaźników, typu, formy, a także wskazaniem elementów pozwalających na jak najbardziej precyzyjne wskazanie czasu i miejsca ich wystąpienia. Profesor wskazał, iż przedmiotowa kwestia jest szczególnie istotna w przypadku zagrożeń nowego typu – zwanych asymetrycznymi bądź hybrydowymi. Zawarte w referacie tezy spotkały się z entuzjastycznym przyjęciem u słuchaczy wyrażonym w gromkich brawach. Koreferat, w tym bloku tematycznym, wygłosił przedstawiciel Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach dr hab. Włodzimierz Fehler⁶.

wielu publikacji poświęconych tej problematyce. Do najważniejszych z nich można zaliczyć: Rzyzko w zarządzaniu kryzysowym (2010), Operacje wsparcia pokoju NATO (2009), Sojusznicza operacja „Allied Force”. Przebieg – ocena – wnioski (2009), Użycie lotnictwa NATO w konflikcie bałkańskim 1992–1995 (2006). W latach 2008–2010 pełnił obowiązki dyrektora Instytutu Bezpieczeństwa Państwa w Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego. We wrześniu 2010 r. został wybrany na dziekana Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej. *Władze Wydziału*, <http://wbn.aon.edu.pl/wadze/85> [dostęp: 30.06.2015].

- 5 Prof. zw. dr hab. inż. Waldemar Kitler – absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych im. T. Kościuszki we Wrocławiu (1982) i Akademii Obrony Narodowej (1991). Ukończył Podyplomowe Studia Pedagogiczne (1992), staż w l'École Nationale d'Administration (1996) oraz Wyższe Kursy Obronne w Akademii Obrony Narodowej (2001). Doktor nauk wojskowych (1995 r.). Stopień doktora habilitowanego uzyskał w 2003 r. Od chwili ukończenia AON zajmuje się problematyką bezpieczeństwa narodowego, obrony narodowej i zarządzania kryzysowego, głównie w wymiarze krajowym. Poza pracą zawodową uczestniczy w działalności organizacji społecznych, głównie Towarzystwa Wiedzy Obronnej, w którym pełni funkcję prezesa Zarządu Głównego. Jest redaktorem naczelnym kwartalnika TWO „Wiedza Obronna”. Dorobek naukowy obejmuje ponad 200 publikacji, m.in.: ponad 80 artykułów i referatów naukowych; 20 oryginalnych prac twórczych; 38 prac naukowo-badawczych; 6 podręczników i skryptów akademickich; 40 recenzji i opinii naukowych. Funkcję Prodziekana ds. Naukowych Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej pełni od września 2011 r. *Profesor Waldemar Kitler*, <http://wbn.aon.edu.pl/profesor-waldemar-kitler/1582> [dostęp: 30.06.2015].
- 6 Dr hab. Włodzimierz Fehler – adiunkt w Zakładzie Teorii Bezpieczeństwa. Autor i współautor ponad 80 publikacji poświęconych zagadnieniom bezpieczeństwa państwa i Unii Europejskiej. Członek Komisji Rewizyjnej Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, Wiceprezes PTNP Oddział w Warszawie,

Poza odniesieniem się do referatu poprzednika, prelegent poruszył aspekt nieuchronności materializacji aktualnych zagrożeń o charakterze potencjalnym (np. wojny informacyjnej) i konieczności ich klasyfikacji oraz oceny możliwości destrukcyjnych. Wskazał również na istotną rolę operowania słowem w procesie zacierania istoty zagrożeń militarnych i niemilitarnych, poprzez stosowanie terminologii, która osłabia rzeczywisty rozmiar zagrożenia, co skutkuje nieadekwatnym odbiorem przez opinię publiczną rozmiaru zagrożenia, a zatem doprowadza do niewspółmiernej reakcji bądź zupełnego jej braku. Uczony wskazał na niemniejszą wagę konieczności poszukiwania nowych sposobów opisu i definiowania zagrożeń, ponieważ dotychczas stosowane nazewnictwo nie spełnia swej roli, gdyż łądzi ich agresywne i destrukcyjne oblicze.

Druga sesja w tym dniu Konferencji miała temat „Bezpośrednie i pośrednie zagrożenia militarne we współczesnym świecie”. Prowadzącym sesję był płk prof. dr hab. Grzegorz Sobolewski⁷, natomiast pierwszym

członek Stowarzyszenia Edukacja dla Bezpieczeństwa oraz European Association for Security. Członek Komitetu Redakcyjnego pisma „Studia Wschodnioeuropejskie”. Zainteresowania naukowe: teoretyczne aspekty bezpieczeństwa, systemy i polityka bezpieczeństwa wewnętrznego państw europejskich, instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego, zagrożenia bezpieczeństwa. *Włodzimierz Fehler – biografia*, <http://www.insib.uph.edu.pl/images/Bibliogramy/Fehler.pdf> [dostęp: 30.06.2015].

- 7 Płk prof. dr hab. inż. Grzegorz Sobolewski – absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych im. T. Kościuszki we Wrocławiu (1989), Wyższego Kursu Doskonalenia Oficerów we Wrocławiu (1992), Akademii Obrony Narodowej w Warszawie (1997) oraz studiów podyplomowych kierunek pedagogika w Akademii Obrony Narodowej (1998). W 1997 roku rozpoczął działalność dydaktyczno-naukową w Akademii Obrony Narodowej. W 2000 roku obronił rozprawę doktorską w dziedzinie nauk wojskowych. Zainteresowania naukowe skupiał na rozwiązywaniu sytuacji kryzysowych w środowisku miejskim – efektem finalnym była rozprawa habilitacyjna z tego zakresu i uzyskanie w 2008 roku stopnia doktora habilitowanego. Od wielu lat zajmuje się problematyką bezpieczeństwa narodowego specjalizując się w zarządzaniu kryzysowym w wymiarze narodowym, UE i NATO. Jest autorem lub współautorem ponad 180 publikacji z obszaru obronności państwa i zarządzania bezpieczeństwem. Obszary zainteresowań naukowych: zagrożenia bezpieczeństwa państwa (militarne i niemilitarne), zarządzanie kryzysowe w Polsce, operacje reagowania kryzysowego UE i NATO, siły zbrojne w systemie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Funkcję Prodziekana Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej pełni od czerwca 2010 r. *Władze Wydziału*, <http://wbn.aon.edu.pl/wadze/85> [dostęp: 30.06.2015].

prelegentem, w tym panelu, był gen. bryg. rez. dr Włodzimierz Michalski⁸, który wygłosił referat „Bezpośrednie i pośrednie zagrożenia militarne we współczesnym świecie”. Podczas wystąpienia generał wykazał, iż w historię ludzkości wpisane jest prowadzenie wojen – przytoczył, iż podczas 3450 lat spisanej historii, zaledwie przez 270 lat nie były prowadzone żadne działania wojenne. Wskazał, iż podczas prowadzenia działań wojennych bardzo istotne jest rozeznanie geopolityczne, które powinno być elementem sztuki operacyjnej i taktyki. Jako pointę wykładu prelegent wskazał, że często działania wojenne są siłą napędową zmian cywilizacyjnych, społecznych a przede wszystkim technologicznych i przemysłowych. Koreferat wygłosił profesor dr hab. Ryszard Szypra z Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego AON. Podjął kwestię analizy zagrożeń militarnych i paramilitarnych przez pryzmat skutków jakie będą one niosły dla przyszłości cywilizacji. W toku wypowiedzi prelegent nawiązywał do publikacji Fritza Ehrlicha⁹ wskazując na imperializm państw jako zjawisko powszechne. Natomiast wskazał jako istotny element zapewnienia bezpieczeństwa narodowego – system ciągłego zbierania informacji. Po zakończonym wystąpieniu drugiego prelegenta, nastąpiła dyskusja, która po zakończonym panelu przeniosła się poza salę konferencyjną i towarzyszyła wszystkim gościom w drodze na obiad, który miał miejsce

8 Gen. bryg. dr Włodzimierz Michalski – w latach 1967–1971 był podchorążym Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych im. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu. W latach 1977–1980 był słuchaczem Akademii Sztabu Generalnego w Rembertowie. Po ukończeniu akademii uzyskaniu tytułu oficera dyplomowanego. W 1984 powierzono mu obowiązki szefa Wydziału Operacyjnego Sztabu 16 Dywizji Pancernej w Elblągu. W 1985 został wyznaczony na stanowisko dowódcy 49 Pułku Zmechanizowanego w Wałczu. W latach 1987–1991 był zastępcą dowódcy 8 Dywizji Zmechanizowanej do spraw liniowych w Koszalinie. Od 1991 dowodził 6 Brygadą Desantowo-Szturmową w Krakowie. W 1994 został dowódcą Grupy Organizacyjno-Przygotowawczej 25 Dywizji Kawalerii Powietrznej w Łodzi, a następnie jej dowódcą. W 1995 uzyskał w AON tytuł doktora nauk wojskowych. Po utworzeniu Dowództwa Wojsk Lądowych w 1997 powierzono mu funkcję szefa Wojsk Aeromobilnych. W październiku 2003 został zastępcą szefa sztabu Wojsk Lądowych. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2000). *Włodzimierz Michalski*, https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82odzimierz_Michalski [dostęp: 30.06.2015].

9 Fritz Ehrlich, *Why Russia needs war (and sanctions are so important)*, <http://euromaidanpress.com/2015/03/03/why-russia-needs-war-and-sanctions-are-so-important/> [dostęp: 14.05.2015].

w kasynie Akademii Obrony Narodowej. Po posiłku, goście pełni sił udali się na dalsze obrady.

Trzecia sesja pierwszego dnia Konferencji odbywająca się pod przewodnictwem dr hab. Agnieszki Leguckiej dotyczyła zagadnienia: „Fundamentalizm i ekstremizm – konfliktogenny charakter systemów cywilizacyjno-kulturowych”. Sesję rozpoczęło wystąpienie duchownego – księdza dr hab. Cezarego Smuniewskiego¹⁰ z Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego AON, który zaprezentował referat o tym samym tytule co panel. W wystąpieniu uczony podjął kwestię fundamentalizmu religijnego, gdzie religia nie pozostawia miejsca na elementy profanum – istnieje tylko sacrum. W wystąpieniu wskazał, iż konflikty narodowościowe, etniczne oraz religijne docelową grożą destabilizacją państwa, układów regionalnych czy całej społeczności światowej. Uczony również poruszył ciekawy aspekt analizy działań fundamentalistycznych przez pryzmat antropologii bezpieczeństwa z wykorzystaniem antropologii człowieka z kręgu islamu. W podsumowaniu wystąpienia apelował o podjęcie tego typu badań. Koreferat pod tytułem „Fundamentalizm i ekstremizm a współczesne konflikty zbrojne” wygłosił płk dr hab. Juliusz Tym, Kierownik Katedry Historii Wojskowości Akademii Obrony Narodowej. Pułkownik w referacie zwrócił uwagę na nowe wyzwania zmieniające oblicze współczesnej wojny, do których należą „konflikty niepaństwowe” (*nonstate conflict*), które najczęściej przejawiają się fundamentalizmem czy ekstremizmem. W tego typu konfliktach można określić przyczyny czy głębokie źródła, to jednak próby analizowania tych zjawisk nie mieszczą się w normach metodologicznych poprzez swoją nieprzewidywalność. Referent wskazywał również, że współcześnie to czynniki cywilizacyjne będą miały poważne znaczenie w kształtowaniu wojennej mapy świata, jednak, jego zdaniem, mimo wszystko o wybuchu wojen będą decydowały nie względy kulturowe a polityczne.

Przedmiotowy panel zakończył się ożywioną dyskusją. Ciekawy komentarz do przedstawionych referatów wygłosił jeden z profesorów Polskiej

¹⁰ Dr hab. Cezary Smuniewski – ukończył Wyższe Metropolitalne Seminarium Duchowne Archidiecezji Warszawskiej. Studiował na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie i Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat z teologii dogmatycznej uzyskał w roku 2007. W latach 2008–2010 kontynuował pracę naukową na Uniwersytecie Świętego Krzyża w Rzymie. Od sierpnia 2010 roku jest asystentem Akcji Katolickiej w Archidiecezji Warszawskiej. *Ks. dr Cezary Smuniewski*, <http://www.kmt.uksw.edu.pl/cezary-smuniewski-autor> [dostęp: 30.06.2015].

Akademii Nauk, który wskazał, że ekstremizmy narodowościowe czy religijne, z reguły, są tylko parasolem dla szachrajstw polityczno-gospodarczych. Natomiast prof. Jerzy Kleer, wiceprzewodniczący Komitetu Prognoz PAN, w swej wypowiedzi, będącej nawiązaniem do toczącej się dyskusji, poruszył kwestię wpływu systemów kulturowych na rozwój gospodarczy konkretnych rejonów. Bardzo ciekawa dyskusja po ponad godzinnej debacie na sali konferencyjnej przeniosła się w kuluary i trwała także podczas przedłużonej przerwy kawowej.

Czwarta sesja „Zagrożenia związane z naruszeniem obowiązującego ładu, mafie międzynarodowe” kończyła pierwszy dzień obrad. Moderatorem panelu był płk dr hab. Ryszard Niedźwiecki. W tym panelu występowało trzech prelegentów. Pierwszym był były Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji dr Krzysztof Janik¹¹, reprezentujący Wydział Bezpieczeństwa narodowego AON, który wygłosił referat „Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w kontekście relacji zewnętrznych.” W prezentacji autor podjął problematykę konsekwencji jakie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski przynoszą procesy przemian we współczesnym świecie, w aspekcie społecznym, politycznym a także gospodarczym. Referent poruszył również kwestię nowych czynów bezprawnych jakie niesie ze sobą integracja europejska, oraz ich rodzaje, szczególnie w kontekście wydarzeń w najbliższym sąsiedztwie Polski. Drugi referat w tym panelu wygłosiła reprezentantka Ministerstwa Finansów Elżbieta Franków – Jaśkiewicz, który nosił tytuł „Wpływ nowoczesnych standardów międzynarodowych w obszarze przeciwdziałania praniu pieniędzy, finansowaniu terroryzmu i proliferacji na bezpieczeństwo finansowe państwa”. Prelegentka przybliżyła rolę i zadania Grupy Zadaniowej do Walki z Praniem Pieniądzy (Financial Action Task Force – FATF), której celem jest przeciwdziałanie praniu pieniędzy,

¹¹ Dr Krzysztof Janik – polityk, politolog, przewodniczący partii SLD w 2004, były minister spraw wewnętrznych i administracji, w latach 1993–2005 poseł na Sejm II, III i IV kadencji. W 1971 ukończył studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w 1974 studia podyplomowe na Akademii Ekonomicznej w Krakowie, a w 1976 doktoryzował się na Wydziale Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od 1986 był etatowym kierownikiem zespołu inteligencji KC PZPR. W 1993, 1997 i 2001 uzyskiwał mandat poselski z ramienia SLD. 19 października 2001 został ministrem spraw wewnętrznych i administracji w rządzie Leszka Millera. *Krzysztof Janik*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Janik [dostęp: 30.06.2015].

finansowaniu terroryzmu i proliferacji¹². Wskazała, iż tego typu przestępstwa już obecnie stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa i integralności systemu finansowego nawet w wymiarze globalnym. Do FATF należy około 180 krajów, które zgodnie z wydawanymi przez organizację rekomendacjami, będą restrukturyzowały własne instytucje by ich działanie było zgodne z międzynarodowymi standardami. Referentka podjęła również kwestię Polską. Wskazała, że Polska należy do jednej z organizacji regionalnych będących odpowiednikiem FATF – Komitetu MONEYVAL, który działa w ramach Rady Europy. W budowaniu zabezpieczeń przed działaniami przestępczymi wskazanymi w referacie, bardzo istotne jest identyfikowanie ryzyk w określonych obszarach oraz opracowanie odpowiednich regulacji prawnych, a także koordynowanie instytucji krajowych aby ich działania szły w tym kierunku, np. poprzez wyznaczenie organu bądź wdrożenie mechanizmu, właściwego dla koordynacji określonych zadań poprzez rozwiązania ustawodawcze, alokację środków czy zasobów kadrowych. Prelegentka podkreśliła, iż przedmiotowe zadania powinny być wdrażane nie tylko przez organy państwowe, lecz również przez tzw. instytucje obowiązane, czyli instytucje finansowe i zawody świadczące usługi niefinansowe. Dodatkowo, obok działań prewencyjnych, należy rozbudować system uniemożliwiający sprawcom przestępstw dysponowanie dochodami uzyskanymi z nielegalnego źródła. Zatem istotne jest wprowadzenie narzędzi pozwalających na zamrożenie, zabezpieczenie bądź konfiskatę mienia pochodzącego z przestępstw. Polska jest obecnie na etapie uszczelniania systemu i wdrażania odpowiednich procedur, które mają zaowocować uznaniem naszego kraju, przez gremia międzynarodowe, jako bezpiecznego w obszarze finansowym, z utrudnionym procederem legalizacji wpływów pochodzących z przestępstw. Trzecim prelegentem w tym segmencie wykładów był dr Lech Nikolski¹³, który reprezentował Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

12 Proliferacja – zjawisko przemytu, transferu, rozprzestrzeniania broni masowego rażenia. *Proliferacja (politologia)*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Proliferacja_%28politologia%29 [dostęp: 30.06.2015].

13 Dr Lech Nikolski – polityk, poseł. W 1978 ukończył studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, W 2010 uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych. Od 1990 należał do Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej. W 1999 przystąpił do Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Od 7 stycznia do 30 kwietnia 2003 zajmował stanowisko ministra. Od 2003 do 2005 kierował Rządowym Centrum Studiów Strategicznych w randze ministra.

Akademii Obrony Narodowej. Wygłosił referat p.t.: „Wewnętrzne zagrożenia zewnętrznych aspektów systemu bezpieczeństwa RP”, w którym poruszył kwestie zbyt bezrefleksyjnego pokładania nadziei w europejski system bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego. Prelegent w swoim wystąpieniu próbował również opowiedzieć na następujące pytania: Na ile Sejm Rzeczypospolitej Polskiej jest płaszczyzną rozwiązywania konfliktów politycznych? Jaka jest szansa na efektywną zmianę regulacji związanych z dialogiem społecznym? Dlaczego praktyka wyborcza – praktyka podstawowego narzędzia demokracji, wzbudza tyle społecznych i politycznych kontrowersji? Panel IV zakończył się blokiem dyskusyjnym, w którym zabrali głos zaproszeni na konferencję goście. Jednocześnie panel IV zakończył pierwszy dzień obrad. W godzinach wieczornych zaproszono wszystkich gości Konferencji na uroczystą kolację, gdzie przy wykwintnym posiłku, a następnie przy kawie kontynuowano dyskusje rozpoczęte w czasie dnia obrad.

Drugi dzień Konferencji rozpoczął się po godzinie 10.00, wraz z zainicjowaniem sesji V pod tytułem „Paramilitarne zagrożenia XXI wieku”. Pierwszym prelegentem panelu był reprezentant Departamentu Prawa i Bezpieczeństwa Pozamilitarnego Biura Bezpieczeństwa Narodowego dr Krzysztof Liedel¹⁴, który otworzył obrady wystąpieniem pod takim

Z ramienia Sojuszu Lewicy Demokratycznej 1997 do 2005 pełnił funkcję posła na Sejm III i IV kadencji. Pracuje w Instytucie Bezpieczeństwa Państwa na Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej oraz w Wyższej Szkole Zarządzania Personalem w Warszawie, gdzie pełnił funkcję prorektora. *Lech Nikolski*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Lech_Nikolski [dostęp: 30.06.2015].

- ¹⁴ Dr Krzysztof Liedel – absolwent Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie na kierunku prawo i administracja, gdzie uzyskał tytuł magistra, w 2009 – obrona rozprawy doktorskiej na Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego AON. Obecnie pełni funkcję zastępcy Dyrektora Departamentu Bezpieczeństwa Pozamilitarnego Biura Bezpieczeństwa Narodowego, Kierownika Instytutu Analizy Informacji Collegium Civitas, Dyrektora Centrum Badań nad Terroryzmem Collegium Civitas, Redaktora Naczelnego kwartalnika „Terroryzm: zagrożenia – prewencja – przeciwdziałanie”, wykładowcy Uniwersytetu Warszawskiego (Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji), wykłada także na Akademii Obrony Narodowej (bezpieczeństwo informacyjne i elementy bezpieczeństwa narodowego). Jest również członkiem International Association of Crime Analysts, International Association for Counterterrorism & Security Professionals. Dodatkowo jest niezależnym ekspertem Sekcji ds. Zapobiegania Terroryzmowi Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych; *Krzysztof Liedel – Informacje o mnie*, http://www.liedel.pl/?page_id=2 [dostęp: 30.06.2015].

samym tytułem. W referacie wskazał, iż koniecznym jest zaprojektowanie a następnie wdrożenie systemu, który pozwalałby na szybkie wykrywanie zagrożeń, a przede wszystkim, celem tego systemu byłoby wyprzedzenie wystąpienia potencjalnych zagrożeń oraz ich zapobieżenie bądź zwalczenie. Podjął również kwestie zagrożeń terrorystycznych. Wskazał, iż należy postrzegać terroryzm jako ekstremalny sposób i element walki politycznej. Bezsprzecznie podkreślił, iż terroryzm ma poważny wymiar polityczny, gdyż najistotniejszą cechą zamachów terrorystycznych jest efekt propagandowy, a zatem spektakularność takiego postępowania musi być imponująca, gdyż celem jest oddziaływanie psychologiczne poprzez pokazanie potęgi, nieustraszenia oraz nieprzewidywalności zagrożenia. Ekspert wskazał że w kontekście wyżej wymienionych asymetrycznych zagrożeń, niezbędne jest również przygotowanie odpowiedniej strategii odpowiedzi na zamachy terrorystyczne.

Drugim prelegentem w Panelu był dr hab. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach – Mirosław Minkina¹⁵. Ekspert w swoim wystąpieniu poruszył kwestię działań wywiadowczych prowadzonych na terenie krajów byłego Związku Radzieckiego oraz w Polsce. Wskazał, że tego typu działania, w przypadku gdyby okazały się skuteczne, mogłyby zdyskredytować Polskę jako poważnego członka międzynarodowych organizacji, takich jak NATO czy Unia Europejska.

15 Prof. nadzw. dr hab. Mirosław Minkina – Dyrektor Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa oraz Kierownik Zakładu Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Studiów Strategicznych na Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problematyki bezpieczeństwa międzynarodowego, w tym operacji reagowania kryzysowego NATO i Unii Europejskiej oraz służb specjalnych. Jest autorem 60 publikacji naukowych, w tym kilkudziesięciu artykułów, publikowanych między innymi w „Myśli Wojskowej”, „Kwartalniku Bellona”, „Zeszytach Naukowych AON”, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne”, „Przeglądzie Historyczno-Wojskowym” oraz w monografiach poświęconych zagadnieniom bezpieczeństwa. Jest także współautorem prac analityczno-badawczych prowadzonych w MON, m.in. działalność wywiadowcza i kontrwywiadowcza oraz problematyka bezpieczeństwa według poglądów NATO oraz podręcznika normalizacji obronnej pt. „Prowadzenie analiz wywiadowczych i rozpoznawczych”. Brał także udział w projektach naukowo-badawczych realizowanych w Akademii Obrony Narodowej i Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach. W działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej wykorzystuje doświadczenia praktyczne nabyte w czasie pracy w Ministerstwie Obrony Narodowej, Ambasadzie RP w Brukseli i Przedstawicielstwie RP przy NATO i UZE. *Mirosław Minkina – biogram*, <http://www.insib.uph.edu.pl/images/Bibliogramy/Minkina.pdf> [dostęp: 30.06.2015].

Trzecie wystąpienie w panelu należało do dr Piotra Milika, członka Instytutu Prawa i Administracji Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej, który wygłosił referat pt.: „Kontrola obrotu bronią jako instrument budowania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”. Ekspert w swoim referacie podjął kwestię międzynarodowego obrotu bronią i technologiami militarnymi. Należy zaznaczyć, iż przedmiotowe regulacje obejmują obrót bronią konwencjonalną, gdyż broń masowego rażenia z takiego obrotu jest wykluczona. Prelegent poruszył również zagadnienie dotyczące handlu bronią i technologiami militarnymi spoza legalnego obrotu, których dokonuje się wbrew prawu i regulacjom instytucji międzynarodowych. Ekspert przedstawił podstawowe zasady jakie obowiązują w obrocie bronią i technologiami militarnymi. Pierwsza zasada mówi o minimalizacji zużycia światowych zasobów ludzkich i gospodarczych na zbrojenia, druga – to zasada poszanowania w obrocie bronią celów i zasad Karty Narodów Zjednoczonych. Trzecia zasada wskazuje na transparentę transakcji, a czwarta to zasada ograniczania zbrojeń, jako czynnika destabilizującego pokój i bezpieczeństwo narodowe, regionalne i międzynarodowe. Piąta zasada obejmuje zakres regulacji obrotu bronią w prawie krajowym, natomiast zasada szósta – wskazuje na konieczność poszanowania prawa humanitarnego i praw człowieka, w zakresie oczywiście obrotu bronią. Referat kończący piąty panel Konferencji wygłosił dr hab. Tomasz Aleksandrowicz¹⁶ z Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora. W wystąpieniu „Służby Specjalne w zarządzaniu bezpieczeństwem strategicznym państwa” autor podjął kwestie roli pozyskiwania i walki o informacje we współczesnym działaniu służb specjalnych. Rozwinął zagadnienie wkładu sił specjalnych w formułowanie strategii bezpieczeństwa przez odpowiednie instytucje i organy państwowe, odpowiednie rozpoznanie właściwych kierunków zagrożeń, czy realizowanie przez służby specjalne zadań wynikających z przyjętych przez państwo strategii.

Sesja VI zatytułowana „Kształtowanie bezpieczeństwa Polski w kontekście zagrożeń militarnych i paramilitarnych – wnioski dla tworzenia

¹⁶ Dr hab. Tomasz Aleksandrowicz – profesor Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora. Ekspert zarządzania informacją z Centrum Badań nad Terroryzmem. Współtworzy Instytut Analizy Informacji Collegium Civitas. *Tomasz Aleksandrowicz*, <http://wszystkoconajwazniejsze.pl/autorzy/tomasz-aleksandrowicz/> [dostęp: 30.06.2015].

i funkcjonowania SBN Polski” moderowana była przez prof. dr hab. Stanisława Kozieja¹⁷. Pierwszym referentem w panelu był gen. bryg. Sławomir Wojciechowski reprezentujący Departament Strategii i Planowania Obronnego Ministerstwa Obrony Narodowej. Prelekcja dotyczyła problemu o tematyce zawartej w tytule panelu. Generał podjął kwestię bezpieczeństwa nie tylko przez pryzmat zagrożeń bezpośrednich lecz także przez pryzmat wyzwań, pojawiającego się ryzyka, a także różnego rodzaju szans. Zatem, w jego opinii, katalog zagrożeń jest otwarty i wciąż ewoluuje. W tym kontekście ekspert wskazuje, iż warto zwrócić szczególną uwagę na działania asymetryczne, hybrydowe oraz tzw. działania podprogowe (poniżej progu wojny), które są obecnie realnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa Polski. Referent poruszył również istotny aspekt postrzegania zagrożeń przez pryzmat wdrażania nowych rozwiązań formalno-prawnych oraz organizacyjno-funkcjonalnych, gdyż przedmiotowe działania mają bezpośredni wpływ na organizowanie procedur działania, co skutkuje określoną efektywnością w zakresie bezpieczeństwa i chronionych dóbr.

Koreferat pod tytułem „Wnioski (rekomendacje) do budowy Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej” wygłosił prof. dr hab. Jacek Pawłowski z Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej. Ekspert w wystąpieniu przybliżył charakterystykę Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP, wskazał, iż jest to cały organizm składający się z powiązanych ze sobą elementów, których celem jest zapewnienie bezpieczeństwa w kraju. Według założeń, powstający system ochrony, docelowo powinien być zdolny do zapewnienia sprawnego funkcjonowania instytucji państwowych zarówno w czasie pokoju jak i kryzysu czy wojny. Monitorowania ewentualnych zagrożeń i wczesnego

¹⁷ Prof. dr hab. Stanisław Koziej – generał brygady w stanie spoczynku, od 13.04.2010 r. szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego. W latach 2005–2006 podsekretarz stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej, w 2007 roku – doradca Rzecznika Praw Obywatelskich, w 2008 r. – doradca Ministra Obrony Narodowej. Wieloletni nauczyciel akademicki, ostatnio profesor w Uczelni Łazarskiego oraz Akademii Obrony Narodowej w Warszawie. Specjalizuje się w polityce i strategii bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego (w tym obronności) oraz strategicznym zarządzaniu bezpieczeństwem. Prowadził także wykłady z tej tematyki na Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Łódzkim oraz w Szkole Głównej Handlowej i Akademii Dyplomatycznej. *Stanisław Koziej*, <http://www.koziej.pl/index.php?pid=3> [dostęp: 30.06.2015].

ostrzegania przed nimi. Możliwość szybkiego i skutecznego przeprowadzenia odpowiednich działań w obliczu zagrożenia. Jednak za najistotniejszym celem budowanego Systemu jest koordynacja sprawnej i efektywnej sieci przepływu informacji, analiz oraz ich syntezy, skutkującej rzetelną oceną stanu bezpieczeństwa kraju.

Uroczyste podziękowanie za przybycie wygłoszone przez organizatorów zakończyło dwudniową Konferencję. Akcentem podsumowującym to wyjątkowe spotkanie było przemówienie Profesora Kleera, które jednocześnie zamknęło cały cykl konferencji, spotkań i wykładów, jakie odbywały się pod tematem przewodnim „Zagrożenia globalne barierami rozwoju”.

Organizatorzy w przybliżyli również zarys planów na przyszłość, zapraszając gości do dalszej współpracy.

Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Is there a New Middle East? Reshaping of the geopolitical situation in the region”

Słowa kluczowe: middle east, konferencja, UMK

W dniach 27–28 marca 2015 roku na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Is there a New Middle East? Reshaping of the geopolitical situation in the region”, którą zorganizowało Koło Naukowe Stosunków Międzynarodowych UMK, Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych oraz Pracownia Języka i Kultury Arabskiej UMK. Program konferencji bogaty był w liczne wystąpienia zagranicznych oraz rodzimych ekspertów. Podczas tych dni przy ulicy ul. Gagarina 13 spotkali się pracownicy i studenci krajowych oraz zagranicznych ośrodków naukowych, eksperci instytutów badawczych, a także przedstawiciele dyplomacji oraz władz lokalnych.

W trakcie uroczystego otwarcia konferencji głos zabrał konsul ZEA w Polsce, Pan Ahmed Abdalla Burhaima, który reprezentował Ambasadę Zjednoczonych Emiratów Arabskich w czasie spotkania. Uczestników powitali także Prezydent Miasta Torunia Michał Zaleski, Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego Piotr Całbecki, Rektor UMK prof. dr

hab. Andrzej Tretyn, Dziekan WPiSM prof. dr hab. Roman Bäcker oraz Dziekan WNEiZ prof. dr hab. Józef Stawicki.

Podczas spotkania naukowego starano się uzyskać odpowiedź na pytanie, czy możemy już mówić o tzw. „Nowym Bliskim Wschodzie” oraz jakie implikacje dla Polski, Europy i świata niosą gwałtowne przeobrażenia w tym regionie. W Auli WNEiZ UMK obradowano w 5 panelach związanych z przemianami zachodzącymi w regionie Bliskiego Wschodu: polityka, gospodarka, bezpieczeństwo, społeczeństwo, kultura. Z uwagi na obecność zagranicznych gości, językiem pierwszego panelu był język angielski. W pozostałych przypadkach prelegentom pozostawiono możliwość wyboru języka polskiego lub angielskiego.

Pierwszego dnia konferencji obradowano głównie nad sytuacją polityczną i prawną państw Bliskiego Wschodu. Celem pierwszego panelu było przedstawienie sytuacji politycznej z najróżniejszych perspektyw. Pierwszy prelegent, dr Davis Jervis (prof. UMCS) w swoim wystąpieniu „The United States and the New Middle East: Largely Unchanged Policies in a Changing Region”, poruszył m.in. kwestie polityki prezydenta B. Obamy wobec Iraku oraz Guantanamo. Doktor Agnieszka Bryc z UMK przedstawiła referat pt. „Russia – to be or not to be in the Middle East”. Opowiedziała dlaczego Rosja może być traktowana jako region Bliskiego Wschodu. Po pierwsze poprzez bliskość i sąsiedztwo Rosji z krajami Middle East, a także przez wywieranie wrażenia, że kraj ten jest raczej głównie przyjacielem niż wrogiem, ponieważ strategicznie Rosja bardziej obawia się Stanów Zjednoczonych niż innych krajów. Po drugie Rosja jest niejako „tarczą bezpieczeństwa” z punktu widzenia ataków terrorystycznych. W ujęciu politycznym terroryzm dla Rosji jest systemem, zaś dla USA to indywidualne zjawisko. Dlatego też Rosja poprzez swoje położenie geograficzne staje się kluczem do bezpieczeństwa oraz jest istotnym państwem na tym obszarze. W ramach bezpieczeństwa Rosja swoje „to be or not to be” rozgrywa za pomocą zasobów naturalnych jakie posiada (np. gaz, który może stać się dla tego kraju albo przyczyną sukcesu albo porażki). Prelegentka podkreśliła, że Rosja spogląda na kraje Bliskiego Wschodu z ogólnoświatowej perspektywy, a nie regionalnej. Jest najważniejszym partnerem na Wschodzie i zmierza strategicznie ku pogłębianiu tej relacji. Obecnie sytuacja polityczna jest otwarta, a kluczowe zmiany podejścia do przyszłej polityki wykreują się po tegorocznych wyborach prezydenckich w USA – podkreśliła prelegentka. Kolejne wystąpienie należało do dra Bartosza Bojarczyka (UMCS). Zaprezentował on

problematykę „Power and recognition – the roles of Iran in shaping the Middle East security”. Z kolei dr Adam Szymański z Uniwersytetu Warszawskiego¹ przedstawił chłodną analizę polityczną Turcji. Podkreślił, że podczas gdy trwał przetarg sił politycznych i ekonomicznych o dominację, aż jeden milion obywateli zginął w tym czasie w Syrii, zaś 7.5 miliona osób żyło lub nadal żyje w skrajnej nędzy przez ciągłe kształtowanie się i zmienianie się sił politycznych w tym regionie. „Nic o nas, bez nas” – taką maksymą skomentował swoją analizę prelegent, podkreślając rolę Turcji w stosunkach geopolitycznych krajów Bliskiego Wschodu.

Po tychże wystąpieniach zaczęła się zagorzała dyskusja. Pytań było wiele. W tym miejscu przytoczone zostaną tylko niektóre z odpowiedzi. Pierwsze pytanie w kierunku Agnieszki Bryc wystosował Pan dr Bartosz Bojarczyk. Bojarczyk właściwie skomentował, że Iran jest realnym przyjacielem Rosji i podkreślił, że kraj ten nie jest malowanym diabłem jako postrzega się go, ale buduje on swoją pozycję, zaś Rosja jest elementem polityki zagranicznej i kraje te mają wspólne powiązania militarne. W tym momencie wywiązała się dłuższa dyskusja, ponieważ swój głos podniósł dr D. Jarvis. Panowie zauważyli, że obecnie pozycja Iranu wzmacnia się, ale nie na tyle by zagrozić Rosji. Rangę Iranu należy zaakceptować, jednakże o przyszłości roli tego kraju zdecyduje Arabia Saudyjska i Stany Zjednoczone. Bojarczyk podkreślił, że Stany Zjednoczone mają podwójne standardy w traktowaniu różnych krajów, ponieważ USA zawsze próbuje prowadzić tak swoją politykę by grać pierwsze skrzypce. W dyskusję włączył się dr Hayssam Obeidat, który przedstawił własne obserwacje na temat graczy Bliskiego Wschodu. Stwierdził, że USA próbują pacyfikować Arabską Wiosnę i ciągle kształtują się koalicje. Pierwszą z nich jest irańsko-rosyjska. Egipt jest rozdarty (sunnici), zaś Arabia Saudyjska jest największym graczem od strony sunnitów, z kolei Stany Zjednoczone usiłują wmówić oraz forsować swoje poglądy i działania. Słuchacz panelu podkreślił również, że w Iranie głównym instrumentem polityki są media, czyli retoryka przedstawicieli sił religijnych, nie jak się powszechnie mówi, że jest to broń. A. Bryc podkreśliła zaś, że działania USA nie są pomyłkowe, aczkolwiek na koniec rzuciła pytanie retoryczne czy w ogóle zbalansowana polityka USA ma sens. W tym momencie moderatorem panelu dr. hab. Radosław Bania (UŁ) zakończył długą dyskusję przed rozpoczęciem II panelu.

1 Tytuł wystąpienia: „Role of Turkey in the „New Middle East”.

Kolejny panel, zatytułowany *The Old/New Middle East*, moderowała dr Agnieszka Bryc (UMK), czyli prelegentka poprzedniego panelu, zaś moderator poprzedniego panelu jako pierwszy wziął w niniejszym głos. Dr hab. Radosław Bania (UŁ) rozpoczął od podziękowań za zaproszenie do udziału w konferencji oraz w paru słowach przybliżył problematykę swojego wystąpienia. Podczas prezentacji tematu „Shimon Peres’ conception of ‘The New Middle East’ – twenty years later. What went wrong?” R. Bania wystąpił z tezą o pokoju i wrogach Izraela. Jego zdaniem ważnym punktem wyjścia do realizacji zmian jest ekonomia. Na tej podstawie można omówić problemy relacji z Palestyną oraz Izraelem. Kolejny prelegent dr Marcin Szydysz (UWr)² opowiedział o współczesnych relacjach izraelsko-palestyńskich. Omówił historię konfliktu rozpoczynając od 1967 roku (opанowanie Strefy Gazy i Zachodniego Brzegu), wspominał o rozpoczęciu procesu pokojowego w 1993 roku, o Drugiej Intifadzie, o wyborach z 2006 roku, o rządach Hamasu. Palestyńczycy starają się podkreślać swoją podmiotowość na forum ONZ. Chcieli oni poprzez międzynarodową presję utworzyć rząd (Fatah i Hamas). Opisał wydarzenia z lutego 2015 roku i podkreślił, że jeśli Izrael nie będzie prowadzić dialogu z Palestyną to zerwą oni stosunki dyplomatyczne. Izrael nie podejmuje żadnych działań, aby kroczyć w kierunku pokoju, ponieważ doskonale zarządza konfliktem. Ważne jest dla tego państwa by obywatele byli bezpieczni, a samo zagrożenie zniszczone zostało w zarodku (akcje z 2008/9, 2012, 2014 r.). Podsumowując, prelegent nakreślił cztery kluczowe aspekty dotyczące relacji palestyńsko-izraelskich. Po pierwsze chodzi o presję ze strony USA (wsparcie ekonomiczne o charakterze militarnym tj. Strefa Gazy), kolejno o akcje państw UE lub ich organów (Wielka Brytania, Hiszpania, Francja, Szwecja, które rekomendują Palestynę jako państwo), po trzecie kwestie związane z tzw. Państwem Islamskim (Izrael porównuje zawsze ISIS z Hamasem).

W rzeczonym panelu bardzo interesujące wystąpienia należały również do dr Haneen Abudayeh z University of Jordan³, dra hab. Przemysła Osiewicza z Uniwersytetu Adama Mickiewicza⁴, dra Michała Mocha (UKW)⁵, który omówił kwestie Ligi Arabskiej oraz jej członków.

2 Tytuł wystąpienia: „Israeli-Palestinian relations: stagnation or a new opening?”.

3 Tytuł wystąpienia: „Narration and journalism in time of conflicts”.

4 Tytuł wystąpienia: „Iran and Its Position in the New Middle East”.

5 Tytuł wystąpienia: „New Arab Nationalism vs. Pan-Arabism and Arab Socialism”.

Na końcu tego panelu głos podniósł Pan dr Hayssam Obeidat, który zauważył jeszcze inny punkt widzenia omawianych w tym panelu tematów. Zaczął podnosić różne argumenty aby zastanowić się nad tym czym w tej sytuacji można zastąpić Islam? Stwierdził, że konflikt arabski ma być nierozwiązywalny i od 1967 roku wojna trwa oraz trwać będzie dalej.

Kolejny anglojęzyczny panel *Challenges for the New Middle East* poprowadził dr David Jervis (prof. UMCS). Najciekawiej mówił w tym panelu dr Davut Han Aslan (VISTULA). W swoim wystąpieniu „The New Middle East: An Unstable Region and Its Implications for Turkey”, wykorzystując mapy przedstawił historyczne, ekonomiczne oraz społeczne powody wojny i rewolucji arabskiej wiosny. Wspomnił o wydarzeniach z grudnia 2011 roku oraz o sylwetce Mohamada Bouaziziego. Następnie poruszył kwestię protestów w Syrii z 2011 roku, a także kwestię aktualnej sytuacji w Turcji i Kurdystanie. Kończąc podsumował, iż „over growing of dictators it's not over”.

W tym panelu głos zabrali również dr Mabruk Derbesh z Tripoli University⁶ oraz dr Jacek M. Raubo z UAM⁷. Kolejny panel rozpoczął się o godzinie 18.15 i traktował o *Ramifications of the Middle Eastern destabilization*. Moderował go dr Bartosz Bojarczyk (UMCS). Tuż po krótkim przedstawieniu sylwetek prelegentów dr B. Bojarczyk oddał głos pierwszemu gościowi tego panelu tj. prof. dr hab. Bassamowi Aouilowi (UKW), który omówił islamizację wiosny arabskiej oraz ISIL. Kolejny ekspert panelu Ppłk dr Piotr Lotarski (AON) w swoim wystąpieniu zatytułowanym „Wojsko Polskie w misjach i operacjach pokojowych na Bliskim Wschodzie. Doświadczenia. Stan obecny. Perspektywy.” nakreślił udział Polskiego Wojska w misjach i operacjach pokojowych na świecie ze szczególnym uwzględnieniem krajów Middle East. Wspomnił o operacjach w Korei, Indochinach, o zwartych oddziałach, które po raz pierwszy zostały wysłane na Bliski Wschód w 1973 roku. W ramach zaprezentowanych statystyk podkreślił, że liczba Polaków w misjach operacyjnych na Bliskim Wschodzie wyniosła 113 tysięcy osób w latach od 1973 do 2015 roku oraz 81 tysięcy pracowników w wojsku. Wspomnił, że udział polskich oddziałów w siłach UNEF II, był jedną z niewielu misji, która zakończyła się sukcesem. Kolejno wymienił on korzyści militarne płynące

6 Tytuł wystąpienia: „Islamic State, Bible State: religion or politics”.

7 Tytuł wystąpienia: „On a way to collapse of the Yemeni state in 2015?” Definitions, Similarities, Differences”.

z uczestnictwa polskich wojsk w misjach tj. interoperacyjność, rozwój zdolności systemów łączności i wymiany informacji, wysoka efektywność działań, zdolność do szybkiej reakcji oraz zdolność do swobodnego przemieszczania się. Polskie wojsko działa według procedur o najwyższym poziomie (tj. wymagań ONZ), zaś nabyte doświadczenie ułatwiło wejście do NATO, gdyż wojsko polskie było doskonale przygotowane, zaś pokłosem tego jest to, że armia polska stała się armią zawodową. Prelegent mówił również o perspektywach stojących przed polskim wojskiem. Jedną z nich jest ewentualny powrót wojska do udziału w misjach, a także inne aspekty, które dotyczą doskonalenia nowej strategii bezpieczeństwa narodowego. Zaznaczył, że współcześnie długoterminowe strategie rozwoju bardzo szybko mogą ulec zmianom z powodu nagłych konfliktów np. po wydarzeniach na Ukrainie strategia została zmieniona i nacisk położono głównie na ochronę państwa. Niestety kolejny prelegent dr Ali Abi Issa⁸ z Muzułmańskiego Centrum Kulturalno-Oświatowego we Wrocławiu, reprezentujący Instytut Studiów nad Islamem, nie przybył na konferencję. Stąd też kolejne wystąpienie należało do dra Hayssam Obeidata z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nakreślił on determinanty systemu bezpieczeństwa Afryki Północnej w zakresie strategii wobec Zachodu. Jego zdaniem po 2011 i Arabskiej Wiosnie sytuacja zaczęła się zmieniać, a także logika myślenia podlegała zmianom. Arabska Wiosna, która była zaskoczeniem w oczach Zachodu, jest rewolucją która wciąż trwa. Tunezja w oczach zachodu to kraj stabilny. Największe zagrożenie stanowi jednak ruch terrorystyczny oraz nielegalna emigracja. Takie same obawy występują w Afryce.

Moderatorem Panelu V, który traktował o problematyce polityki i bezpieczeństwa, był Michał Dahl (UMK). Pierwsze wystąpienie należało do mgr Marcina Błońskiego (AON), który analizował temat „Nowy Bliski Wschód?”. Kolejne wystąpienie należało do mgr Kamila Sygidusa z UWM. Sygidus przedstawił referat pt. „The Arab Spring as a factor determining the formation of new order in the Middle East”. Kolejny prelegent mgr Karol Wasilewski (UW, Academic Security Forum) opowiedział o polityce „Nowej Turcji” wobec współczesnego Bliskiego Wschodu. Pozostając w tematyce Turcji mgr Michał Alagierski (UŁ) opowiedział o „Turkish Foreign Policy Towards the Participation of the Republic of

8 Tytuł wystąpienia: „Muzułmanie w Europie jako element bezpieczeństwa czy też zagrożenia?”.

Cyprus in the European Union”. W tym samym panelu o Turcji mówiły również Emilia Mrozińska oraz Patrycja Rutkowska – studentki UMK, które omówiły problematykę akcesji Turcji do Unii Europejskiej w ramach kwestii bezpieczeństwa. Panel zakończyło wystąpienie kolejnej studentki UMK, Zuzanny Melerskiej, która mówiła o wzroście znaczenia państw arabskich na arenie międzynarodowej po kryzysie ekonomicznym w 2008 roku. Panel VI był kontynuacją panelu V, który traktował o polityce i bezpieczeństwie w krajach Bliskiego Wschodu. Moderował go mgr Karol Wasilewski (UW). Panel rozpoczęło wystąpienie Michała Dahla (UMK)⁹, kolejno głos zabrał mgr Daniel Gołębiowski (UJ)¹⁰, mgr Beata Belica (UG)¹¹, mgr Natalia A. Hapek (UW)¹², mgr Michał Hyra (UO)¹³ oraz mgr Marcin Krzyżanowski (UJ)¹⁴.

Kolejny panel, który dotyczył zagadnień kultury moderował prof. dr hab. Bassam Aouil (UKW) i po krótkim wstępie zaprosił pierwszego prelegenta do zabrania głosu. W tym panelu swoje obserwacje i badania przedstawiła prof. dr hab. Danuta Chmielowska (UW)¹⁵, dr Michał Moch (UKW)¹⁶ oraz dr Kamila Stanek (UW)¹⁷. Na szczególną uwagę zasługuje wystąpienie mgr Katarzyny Sadowej z Uniwersytetu Wrocławskiego, która omówiła prawne regulacje podstawowych praw kobiet we współczesnym Afganistanie. Przedmiotem jej wystąpienia była analiza skuteczności prawnych gwarancji w zakresie praw podstawowych, ustanowionych na rzecz Afganek po obaleniu reżimu Talibów w 2001 roku. Przez długi okres czasu Afganki pozbawione były podstawowych praw, nagminnie padały ofiarom nie tylko dyskryminacji, ale także okrutnych praktyk, często wynikających z tradycji. Krytyczna sytuacja kobiet w Afganistanie swe apogeum osiągnęła w okresie okupacji Talibów. Od

9 Tytuł wystąpienia: „Friends and enemies in the Middle East”.

10 Tytuł wystąpienia: „Impact of the Arab Spring on trade with the Middle East”.

11 Tytuł wystąpienia: „Międzynarodowe implikacje utworzenia państwa palestyńskiego dla środowiska bezpieczeństwa Bliskiego Wschodu”.

12 Tytuł wystąpienia: „The National Security of Jordan – Risks and Challenges”.

13 Tytuł wystąpienia: „Działalność Arabii Saudyjskiej w obliczu irańskiego zagrożenia”.

14 Tytuł wystąpienia: „Iran jako kluczowy czynnik redefiniujący sytuację bezpieczeństwa w regionie – perspektywa geopolityczna”.

15 Tytuł wystąpienia: „Demokratyzacja współczesnej kultury tureckiej (1923–1935)”.

16 Tytuł wystąpienia: „Contemporary Arab Music, Politics and Cultural Change. Chosen Examples and Problems”.

17 Tytuł wystąpienia: „Bóg w tureckich związkach frazeologicznych i przysłowiach – wyraz wiary i kultury”.

momentu wyzwolenia kraju, wraz z podpisaniem porozumienia w Bonn, zarówno zaangażowane podmioty międzynarodowe, jak i same Afganki były pełne entuzjazmu oraz nadziei na poprawę jakości swojego życia, a także odzyskanie przysługujących im podstawowych praw, kończących etap dyskryminacji i przemocy. Prezydentka zaznaczyła, że rzeczywiście władze afgańskie wprowadziły odpowiednie regulacje na przykład przyjętą w 2009 roku ustawę o Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet, czy choćby zagwarantowanie reprezentacji żeńskiej w parlamencie w nowej Konstytucji z 2004 roku. Niestety aktualne raporty takich organizacji jak ONZ czy Human Rights Watch wskazują, iż sytuacja Afganek daleka jest od stabilizacji. Corocznie odnotowuje się bowiem setki przypadków okrutnych praktyk, którym padają zarówno młode dziewczęta, jak i dojrzałe kobiety. Na czoło wysuwają się takie praktyki jak: *baad* (ofiarowanie kobiety drugiej rodzinie jako rekompensację wyrządzonej wcześniej krzywdy przez któregoś członka z rodziny kobiety – np. za zbrodnie, czy kradzież), *badaal* (wymiana dziewcząt pomiędzy dwiema rodzinami w celu wydania ich za mąż za członków tych rodzin – często w celu uniknięcia zapłaty tradycyjnego *mabru*), małżeństwa przymusowe, praktyka karania kobiet za ‘ucieczkę’, czy w końcu problematyka tak zwanych zbrodni ‘honorowe’. Skala występowania ww. przestępstw świadczy wg Autorki o nieskuteczności i niewystarczalności podjętych dotychczasowo kroków mających na celu poprawę prawno-społecznej sytuacji Afganek. Ostatnie wystąpienia w panelu należały do pani mgr Paulina J. Warsza z Uniwersytetu Warszawskiego¹⁸, a po niej głos zabrała Anna Bartnik z UMCS¹⁹.

Trwający w samo południe Panel VIII, dotyczący społeczeństwa i kultury, moderowany był przez prof. dr hab. Danutę Chmielowską z Uniwersytetu Warszawskiego. W tym panelu dr Magdalena Lewicka (UMK)²⁰, która przedstawiła sylwetkę Takawakkul Karman, mówiąc że to właśnie „ona jest jak burka”, ponieważ T. Karman to po pierwsze Arabka, po drugie muzułmanka i po trzecie dziennikarka, która została uhonorowana nagrodą *International Women of courage awards*. Następne wystąpienie należało do dr Lidii Chylewskiej-Barakat (UMK)²¹. Prezydentka spędziła

18 Tytuł wystąpienia: „Tożsamość irackiego społeczeństwa post-wojennego. Aktualność teorii wybranych współczesnych myślicieli arabskich”.

19 Tytuł wystąpienia: „Demograficzne wyzwania Izraela – źródła i implikacje”.

20 Tytuł wystąpienia: „Wiatr przemian pod nikabem – kobieca twarz jemeńskiej rewolucji”.

21 Tytuł wystąpienia: „Psychospołeczne źródła problemów integracji uchodźców ze Syrii”.

10 lat w Syrii i z tej perspektywy badawczej opowiedziała o uchodźcach oraz problemach przyjęcia uchodźców w Syrii. Wspomniała, że taktycznie kraje sąsiednie obostrzają granice. Za pomocą slajdów wskazała na wysoką skalę problemu ze względu na konflikt w Syrii, który zmusił wielu uchodźców do opuszczenia kraju (corocznie 125 osób). Kolejno głós zabrała ekspertka Pracowni Badań Praw Orientalnych z Uniwersytetu Wrocławskiego. Pani mgr Agnieszka Kuriata opowiedziała o wpływie prawno-społecznych przemian na zwyczajowy strój muzułmanek w krajach Bliskiego Wschodu. Stwierdziła, iż Bliski Wschód to obszar, gdzie zwyczaje praktykowane przez muzułmanów są bardzo silnie widoczne, nie ma ku temu też większych ograniczeń. Muzułmanki nie tylko mogą, ale w wielu przypadkach wręcz muszą, podporządkowywać się zasadom szariatu, które m.in. nakazują zachowania skromności w ubiorze. Nie można jednak zgodzić się z powszechnie przyjmowanym twierdzeniem, iż Koran czy sunna bezpośrednio określają jak powinna wyglądać muzułmanka w sferze publicznej, a zwłaszcza – czy konieczne jest zasłanianie całego swojego ciała, a w szczególności twarzy. Wszystko opiera się bowiem na interpretacji, czego skrajnym przykładem może być wahabicka Arabia Saudyjska, w której to kobiety muszą zasłaniać całe swoje ciało nosząc *abaje* oraz *nikab*. Co jednak ciekawe, z przeprowadzonych przeze prelegentkę analiz jasno wynika, iż takie kwestie jak prawno-społeczne przemiany, w istotny sposób wpływają na wymogi dotyczące stroju muzułmanki. Iran jest doskonałym przykładem kraju, w którym na przestrzeni lat kobiety raz zakładały czadory, a zaraz potem zmuszane były je ściągnąć. Dzisiaj na ulicach Iranu, mimo istniejących zapisów w kodeksie karnym, które wskazują na fizyczne i finansowe sankcje za nieprzestrzeganie nakazu zakrywania się, obserwuje się bunt przeciwko zastanej sytuacji społecznej, wyrażany właśnie za pomocą „wyzywającego” ubioru. Zgoła odmiennie sytuacja wygląda w Egipcie, kraju który po ostatnich gwałtownych przemianach, zradykalizował się, co oczywiście wpłynęło również na sytuację kobiet. Mimo iż te, od dawna zasłaniały swoje ciała poprzez tradycyjne stroje muzułmańskie, obecnie zasłaniają się jeszcze bardziej. Coraz też większa liczba kobiet jest zmuszana do podporządkowania się temu zwyczajowi. Prelegentka przedstawiła także niepokojące dane. Zaznaczyła, że nawet 99% kobiet zgłasza iż były ofiarami molestowania seksualnego m.in. na ulicach i w miejscach publicznych. Najbardziej niepokojącym zjawiskiem, zdaniem A. Kuriaty, jest jednak fakt, że w ostatnim czasie ofiarami napaści na tle seksualnym są właśnie kobiety

zwyczajowo ubrane. Kolejne wystąpienie należało do Rafała Chibowskiego z Polskiej Akcji Humanitarnej²², który jest koordynatorem programu Misja Syria/Turcja. Opowiedział o warunkach życia w Libii, o misji biura Polskiej Akcji Humanitarnej w Turcji i Syrii. W tureckim biurze zatrudnionych jest 11 osób, w tym trzech Turków i dwóch Polaków, zaś w Syrii aż 46 osób. Program w Syrii obejmuje sektor wodno-sanitarny, żywnościowy, edukacyjny oraz podstawową opiekę medyczną czyli mobilną klinikę-ambulans. Od października 2013 PAH zrealizował 22 projekty. Przedostatnie wystąpienie należało do mgr Danieli Folwarcznej z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Opowiedziała ona o sytuacji mniejszości etniczno-religijnych we współczesnym Iraku. Mniejszość tę obecnie stanowi ludność arabska 75–80%, Kurdowie 15–20% oraz wspólnoty inne z których trzecią najliczniejszą grupą są Turkmeni. Prelegentka wymieniła możliwe szanse dla mniejszości tj. większy dostęp do polityki, posiadanie przedstawicieli w rządzie, ponieważ obywatele chcą włączyć się do polityki. Przemówienie to jednak zawierało bardzo dużo abstrakcyjnych żądań np. dostępu polityki dla kobiet, jak gdyby zabierająca głos nie miała przed oczami współczesnej wizji sytuacji mniejszości etniczno-religijnych, a także praw człowieka we współczesnym Iraku. Ostatnia głos zabrała Aleksandra Sychalska ekspertka Pracowni Badań Praw Orientalnych Uniwersytetu Wrocławskiego, która nakreśliła politykę Państwa Islamskiego wobec chrześcijan i jazydów.

28 marca 2015 roku rozpoczął się drugi dzień obrad. Pierwszy panel tego dnia dotyczył zagadnień gospodarczych państw Bliskiego Wschodu, a moderowała go mgr Agnieszka Kuriata z Uniwersytetu Wrocławskiego. Jako pierwszy głos zabrał dr Hayssam Obeidat (ISNI), który zrelacjonował geopolityczne reperkusje wydarzeń w świecie arabskim i ich implikacje dla światowych rynków naftowych. Wskazał, że UE to największy klient i importer ropy naftowej. Opowiedział o skutkach zamknięcia jemeńskiej Cieśniny Emus oraz o tym jak zakłócenie wpływa na gospodarkę unijną i światową. Następnie mgr Paweł Sz wajdler (UMK), przedstawił zgromadzonym słuchaczom podstawy Islamskiego systemu prawno-ekonomicznego w analizie porównawczej. Prelegent wyjaśnił w swoim wystąpieniu pojęcie własności, ubezpieczeń, różnice majątkowe, na czym polega zarobek niezależny a na czym niedozwolony, wyklarował działanie

22 Tytuł wystąpienia: „Pomoc humanitarna w obliczu konfliktu w Syrii na przykładzie działań Polskiej Akcji Humanitarnej”.

bankowości islamskiej w tym lokat pożyczek, zakatu, ubezpieczeń. Objaśnił pojęcie pracy w Islamie i jego znaczenie – jako instytucji społecznie pożytecznej. Wskazał, że w bankowości najważniejsze znaczenie ma spółka i to ona ponosi ryzyko. Kolejno pani mgr Małgorzata Samojedny, która jest ekspertką Pracowni Badań Praw Orientalnych (UWr), przedstawiła problematykę produktów „haram” jako ograniczenia międzynarodowej współpracy gospodarczej na przykładzie Arabii Saudyjskiej. Prelegentka już na wstępie zaznaczyła, iż funkcjonowanie Arabii Saudyjskiej jako organizmu państwowego oraz systemu prawnego jest oparte na prawie szariatu według wahhabickiej koncepcji Islamu, która jest najbardziej radykalną ze wszystkich obecnie rzeczywiście funkcjonujących koncepcji islamu. Wahhabici charakteryzują się literalnym stosowaniem zasad i reguł postępowania jakie zostały przedstawione w Koranie oraz Sunnie Proroka, a także jakie wykształciły się w pierwszym wieku po śmierci Mahometa (VII/VIII w.n.e.), natomiast odrzucają wszelkie rozwiązania prawne jakie pojawiły się po tamtym czasie, oraz nie są w pełni zgodne z w/w zasadami świętej księgi islamu. Zważywszy, iż Arabia Saudyjska jest jednym z najprężniej rozwijających się gospodarczo krajów muzułmańskich, w oparciu o handel surowcami naturalnymi, a jednocześnie jest rynkiem bardzo chłonnym, gdyż sama nie wytwarza dóbr, zatem import produktów z obszarów zajmujących się produkcją jest bardzo wysoki. Przemawiająca celnie zauważyła, że zaznajomienie się z regulacjami prawnymi jakie prawo szariatu nakłada nie tylko na określone produkty, ich produkcję czy obróbkę, jest niezwykle istotne w podejmowaniu i skutecznym utrzymaniu współpracy gospodarczej. W referacie M. Samojedny przybliżyła krąg produktów niedozwolonych w islamie, które są wyłączone z powszechnego użycia. Naświetliła konieczność zwrócenia uwagi przez producentów czy eksporterów na zagadnienia prawne wynikające z regulacji religijnych, których zbagatelizowanie bądź niewyeliminowanie może skutkować brakiem współpracy, a nawet jej zerwaniem. Kolejna prelegentka, Malwina Walenda (UMK/UW) zaprezentowała zagadnienie dotyczące funduszy inwestycyjnych w państwach muzułmańskich. Walenda opowiedziała o nazewnictwie funduszu inwestycyjnego we wstępie do analizy swojego wystąpienia. Wskazała różnice między obligacjami a akcjami, opowiedziała czym jest sukut jednocześnie wytykając błąd swojemu przedmówcy (Paweł Szwajder), który powielił książkowy błąd i wyjaśniła na czym on polegał. Tuż po niej zaprezentował się mgr Maciej K. Grzywacz z wystąpieniem zatytułowanym „Wirtualna

woda. Kwestia niedoboru wody pitnej w państwach Bliskiego Wschodu”. Prelegent przedstawił dane z 1995 roku insynuując, że kwestia w 2015 roku w ogóle nie zmieniła się. Używając XIX wiecznej teorii Malthusa o wzroście geometrycznym ludności podczas pytań publiczności nie potrafił wyjaśnić dlaczego użył tej teorii, a dlaczego nie wspomniał chociażby o innych teoriach (np. Ricardo). Mówiąc o niedoborze wody właściwie opowiedział o teoriach, które współcześnie zostały obalone przez chociażby postęp techniczny oraz rozwój inteligencji, nie wspomniał zaś o możliwych rozwiązaniach problemu niedoboru wody pitnej w Krajach Bliskiego Wschodu. Ostatnie wystąpienie należało do Krzysztofa Derenia z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i dotyczyło współpracy Unii Europejskiej z krajami Bliskiego Wschodu poprzez Partnerstwo Eurośroziemnomorskie. Zaznaczył on, że partnerstwo śródziemnomorskie w I filarze opiera się na aspektach politycznych i bezpieczeństwa (tj. walka z terroryzmem, wspieranie bezpieczeństwa regionalnego). Drugi filar dotyczy partnerstwa społeczno-kulturowego, czyli interakcji międzyludzkich, zaś trzeci filar opiera się na partnerstwie geograficzno-finansowym. Wspomniał o znaczeniu utworzenia Strefy Wolnego Handlu np. z Egiptem, Jordanią, Maroko. Dodał, że w marcu 2011 roku wprowadzono dodatkowo Partnerstwo na rzecz demokracji i wspólnego dobrobytu. Opowiedział również o trzech możliwych scenariuszy tego jak rozwiną się relacje UE z Państwami Bliskiego Wschodu do 2030 za pomocą trzech kolorów tj. zielonego niebieskiego oraz czerwonego. W ostatnim panelu moderowanym przez dra Michała Mocha (UKW) zaprezentowali się prelegenci, którzy omówili kulturowe i społeczne aspekty Bliskiego Wschodu. Była to Natalia Ciszewska oraz Anna Szałczyńska²³, Paweł Rudziński (UMK),²⁴ Leyla Büyükbayrak²⁵, Hanna Wiczanowska (UAM)²⁶, Izabela A. Żelechowska (UWM)²⁷, Jakub Urtnowski (UMK)²⁸ oraz Marta Ni-tecka (UMK)²⁹.

23 Tytuł wystąpienia: „Pozycja kobiety w ortodoksyjnym judaizmie i islamie – próba komparatystyki”.

24 Tytuł wystąpienia: „Media społecznościowe w służbie Państwa Islamskiego”.

25 Tytuł wystąpienia: „Yabanci, czyli imigranci w Turcji”.

26 Tytuł wystąpienia: „The evolution of the Huntington’s culture clash – the impact of social network on the Islamic culture”.

27 Tytuł wystąpienia: „Wydarzenia na Bliskim Wschodzie a sytuacja w Europie”.

28 Tytuł wystąpienia: „Granice swobody artystycznej w państwach Bliskiego Wschodu”.

29 Tytuł wystąpienia: „Atatürk i kemalizm. Przemiany społeczne w Turcji”.

Po pytaniach i udzieleniu odpowiedzi, nastąpiły podziękowania i pożegnanie uczestników panelu, zaś chętnych prelegentów oraz uczestników konferencji organizatorzy zaprosili jeszcze na popołudniowe zwiedzanie miasta z przewodnikiem.

Pokłosiem Konferencji będzie wydanie recenzowanej publikacji naukowej, które ukaże się w drugiej połowie 2015 roku nakładem Wydawnictwa Akademickiego DIALOG w Warszawie, specjalizującego się w publikacji monografii i zbiorów pokonferencyjnych o tematyce bliskowschodniej. Organizatorzy po sukcesie niniejszej konferencji zapowiedzieli, że w przyszłym roku przygotują kolejną.

O autorach || About authors

Joanna Magdalena Czesak (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Joanna Czesak jest doktorantką w Zakładzie Publicznego Prawa Gospodarczego na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. W kręgu jej zainteresowań badawczych znajduje się szeroko rozumiane prawo publiczne gospodarcze, w tym w szczególności prawo farmaceutyczne. Kontakt: joanna.czesak@prawo.uni.wroc.pl.

Joanna Czesak (University of Wrocław): Joanna Czesak is the doctoral student of the Department of Public Economic Law at the Faculty of Law, Administration and Economics at the University of Wrocław. In the scope of her research interests there is public economic law in a broad sense, specifically including pharmaceutical law.

Magdalena Debita (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Magdalena Debita tytuł magistra administracji na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego uzyskała w 2013 r. Jest autorką wielu publikacji z wybranych zagadnień bioetyki, prawa administracyjnego i konstytucyjnego. Magister Debita jest recenzentką w czasopismach „Acta Erasmiana” i „Preteksty”. Kontakt: magdalena.debita@prawo.uni.wroc.pl.

Magdalena Debita (University of Wrocław): Magdalena Debita did her mrs degree at the University of Wrocław, Department of Law, Administration and Economics, Faculty of History of Political and Legal Thought in year 2013. She is the author of a lot of publications from the chosen questions of bioethics, administrative right and constitutional right. Mrs Debita is a reviewer in the magazines “Acta Erasmiana” and “Preteksty”.

Paweł Fiktus (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Paweł Fiktus jest magistrem nauk prawnych oraz doktorem w Katedrze Doktryn Politycznych i Prawnych, Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Autor publikacji z historii państwa i prawa, doktryn polityczno-prawnych oraz prawa administracyjnego. Kontakt: pawelf_26@o2.pl.

Paweł Fiktus (University of Wrocław): Master of Laws. PhD student at the Department of Political and Legal Doctrines, Faculty of Law, Administration and Economics at the University of Wrocław. Author of publications on the history of the state and law, political doctrines and administrative law.

Katarzyna Maria Górska (Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu, Uniwersytet Warszawski): Magister Zdrowia Publicznego, pracę łączy z rozwojem zainteresowania ochroną zdrowia, prawem i socjologią medycyny, szczególnie w aspekcie transplantacji, praw reprodukcyjnych, zdrowia psychicznego i bioetyki. Kontakt: catherina.gorscia@gmail.com.

Katarzyna Górska (Wrocław Medical University): Katarzyna Górska graduated (MA) Public Health at the Wrocław Medical University and completed a post-graduate course in Medical Law at the University of Warsaw. She combines her work with a developing interest in the protection of human health, law and medical sociology, especially in the context of reproduction rights, psychological health and bioethics.

Jerzy Guź (Uniwersytet Wrocławski): Jerzy Guź tytuł doktora nauk historycznych i pedagogicznych na Wydziale Historii Uniwersytetu Wrocławskiego uzyskał w 2000 r. Jest autorem publikacji z wybranych zagadnień dot. organizacji paramilitarnych w okresie 20 – lecia międzywojennego, jak też zagadnień dot. historii i rozwoju islamu w Europie Zachodniej i na obszarze b. ZSRR, zagadnienia konwertytów na islam i funkcjonowania służb specjalnych w RP.

Jerzy Guź (University of Wrocław): Jerzy Guź gained his Ph.D. at Wrocław University in 2000. He is an author of numerous publications, mostly regarding paramilitary units in Europe in the 1920s and '30s, history and development of Islam in Western Europe and countries of former Soviet Union, conversions to Islam as well as activities of intelligence agencies in Poland.

Olga Hałub (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Olga Hałub w roku akademickim 2013/2014 ukończyła

studia prawnicze na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego (Katedra Prawa Konstytucyjnego). Kontakt: olga.halub@interia.pl.

Olga Hałub (University of Wrocław): Olga Hałub in 2013/2014 graduated from law studies at the University of Wrocław, Faculty of Law, Administration and Economics.

Paweł Jagiełło (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Paweł Jagiełło jest studentem prawa na Uniwersytecie Wrocławskim. Od 2011 roku jest członkiem Zarządu Studenckiego Koła Naukowego Doktryn Politycznych i Prawnych, od listopada 2014 jest jego Przewodniczącym. W 2014 roku autor rozpoczął także studia w Szkole Biblijnej Charis Bible College w Łodzi. W zakres jego zainteresowań badawczych wchodzi różne zagadnienia z pogranicza prawa, polityki i religii. Kontakt: pawel.jagiello92@gmail.com.

Paweł Jagiełło (University of Wrocław): Author is a student of the fourth year law studies in the University of Wrocław. Since 2011 he has been a member of the Management Board of the Student's Academical Club of Political and Legal Doctrines, since 2014 he has been a President of the Club. In 2014 he began studies in Charis Bible College Bible School in Łódź. He is interested in different issues, connecting law, politics and religion.

Marek Jakubiec (Uniwersytet Jagielloński, Wydział Prawa i Administracji): Absolwent filozofii i prawa. Doktorant: Katedra Filozofii Prawa i Etyki Prawniczej, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego; Katedra Filozofii Przyrody, Wydział Filozoficzny, Uniwersytet Papieski w Krakowie. Kontakt: marek.m.jakubiec@gmail.com.

Marek Jakubiec (Jagiellonian University): Holds master degree both in law and philosophy; PhD candidate in Law (Faculty of Law and Administration, Jagiellonian University), PhD candidate in Philosophy (Faculty of Philosophy, Pontifical University in Krakow).

Barbara Jelonek (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Barbara Jelonek jest doktorantką Katedry Doktryn Politycznych i Prawnych Uniwersytetu Wrocławskiego, członkiem działającej przy Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii UWf Pracowni Badań Praw Orientalnych. Do jej zainteresowań naukowych należą japońskie

prawo cywilne (reformy Japońskiego Kodeksu Cywilnego w XIX wieku, współczesne reformy, instytucje prawa cywilnego), polsko-japońska wymiana handlowa oraz szeroko pojęta ochrona praw człowieka. Jest również Wiceprezesem Naukowego Koła Postępowania Administracyjnego oraz Wiceprzewodniczącą Międzywydziałowego Studenckiego Koła Kultur Bliskiego i Dalekiego Wschodu. Kontakt: barbaraajelonek@gmail.com.

Barbara Jelonek (University of Wrocław): Master degree of Administration at the Faculty of Law, Administration and Economics of the University of Wrocław, currently a PhD student in the Department of Political and Legal Thought at the University of Wrocław.

Małgorzata Maria Krepa (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Małgorzata Krepa była magistrem administracji, obecnie jest studentką Studiów Doktoranckich Nauk Prawnych w Katedrze Doktryn Politycznych i Prawnych na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii na Uniwersytecie Wrocławskim. Autorka publikacji z historii państwa i prawa oraz doktryn polityczno-prawnych. Dodatkowo w kręgu jej zainteresowań badawczych znajduje się szeroko rozumiane zarządzanie zasobami ludzkimi, zarządzanie zapotrzebowaniem (m.in. zarządzanie rywalizacją o zasoby), zarządzanie projektami (harmonogramowanie i zarządzanie czasem). Kontakt: malgorzata.krepa@prawo.uni.wroc.pl.

Małgorzata Krepa (University of Wrocław): Master of Public Administration, currently PhD candidate in Department of Legal and Political Doctrines, The Faculty of Law, Administration and Economics, University of Wrocław. Author of numerous papers devoted to history of law and law of nations, history of legal and political doctrines. Her interests also cover issues in the field of Resource Management, Demand Management (resource competition), Project Management (budget, time management).

Agnieszka Kuriata (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Absolwentka Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego na kierunku Administracja, obecnie doktorantka w Katedrze Doktryn Politycznych i Prawnych Uniwersytetu Wrocławskiego, przewodnicząca Interdyscyplinarnego Studenckiego Koła Rozwoju Administracji ISKRA, przewodnicząca Międzywydziałowego Koła Kultur Bliskiego i Dalekiego Wschodu, członek Kolegium

Redakcyjnego z zakresu prawa administracyjnego czasopisma naukowego „Acta Erasiana”. W pracy naukowej skupia się na zagadnieniach związanych z prawem orientalnym, ze szczególnym uwzględnieniem prawa muzułmańskiego. Swoje zainteresowania koncentruje na kwestii praw kobiet muzułmańskich i ich statusie prawnym w krajach Bliskiego Wschodu oraz Europy Zachodniej. Kontakt: agnieszka.kuriata@prawo.uni.wroc.pl.

Agnieszka Kuriata (University of Wrocław): Master degree of Administration at the Faculty of Law, Administration and Economics of the University of Wrocław, currently a PhD student in the Department of Political and Legal Thought at the University of Wrocław.

Marta Mackiewicz (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Marta Mackiewicz to prawniczka, administratywiści, doktorantka w Katedrze Doktryn Politycznych i Prawnych Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Kontakt: m.mackiewicz@prawo.uni.wroc.pl.

Marta Mackiewicz (University of Wrocław): Lawyer, graduate of the administration studies, PhD candidate at the Chair of Political and Legal Doctrines of the Faculty of Law, Administration and Economics of the University of Wrocław.

Małgorzata Samojedny (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Kontakt: malgorzata.samojedny@prawo.uni.wroc.pl.

Joanna Siekiera (Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Uniwersytet Wrocławski): Joanna Siekiera jest doktorantką Katedry Prawa Międzynarodowego i Europejskiego na Uniwersytecie Wrocławskim. Jej zainteresowania dotyczą prawa dyplomatycznego, polskiej polityki zagranicznej i prawnych ram współpracy państw na Pacyfiku Południowym, czyniąc ją jednym z nielicznych w Europie specjalistów w tej dziedzinie. Obie prace licencjacka i magisterska, dotyczące odpowiednio polsko-nowozelandzkich relacji dyplomatycznych oraz międzynarodowej współpracy państw na Pacyfiku, zostały oficjalnie uznane za najlepsze na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii. Pani Siekiera wygłasza referaty na konferencjach zagranicznych, uczestniczy w programach wymiany międzynarodowej, odbyła praktyki w polskich Ambasadach w Estonii i Kanadzie,

a także instytucjach w Niemczech i Polsce. Kontakt: joanna.siekiera@prawo.uni.wroc.pl.

Joanna Siekiera (University of Wrocław): Joanna Siekiera is a PhD candidate in international law at the University of Wrocław, Poland. Her main interests are diplomatic law, Polish foreign relations policy and the legal framework for cooperation among the states of the South Pacific region, making her one of a few European specialists in this field. Both her bachelor's and master's thesis, which dealt with Polish-New Zealand diplomatic relations and international cooperation among the Pacific states, were formally recognized as the best thesis in the Faculty of Law, Administration and Economics. Miss Siekiera has made presentations at conferences, participated in international exchange programs and done internships at the Polish embassies in Estonia and Canada as well as other institutions in Germany and Poland. Her doctoral thesis will focus on New Zealand's role in the South Pacific's regional political and legal institutions.

Karol Wilk (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii): Karol Wilk w 2012 r. uzyskał tytuł magistra prawa na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii na Uniwersytecie Wrocławskim. Jest doktorantem na Studiach Doktoranckich Nauk Prawnych i zajmuje się tematyką polskiego prawa cywilnego po II WŚ. Kontakt: karol-wilk23@gmail.com.

Karol Wilk (University of Wrocław): In 2012 Karol Wilk obtained the degree of Master of Law of the Law, Administration and Economy Faculty of the University of Wrocław. He is doctoral student in Doctoral Studies of Legal Sciences and he deals with issues of Polish civil law after the Second World War.

ISBN 978-83-65158-00-0